januari 1963
jaargang 18 - no. 1

DE NIEUWE STEM

maandblad
voor
cultuur
en
politiek

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de eerste van iedere maand.

Oprichters: N. A. Donkersloot - O. Noordenbos - H. J. Pos - J. M. Romein.

Redactie: de twee eerstgenoemde oprichters - T. Haan - Fr. de Jong Edz. - Anna Muntjewerf - Sonja Prins, secretaresse - W. F. Wertheim; voor Vlaanderen: J. Kruithof.

Redactieraad: Prof. Dr. R. F. Beerling - Dr. J. J. Buskes - Mr. G. J. P. Cammelbeeck - Prof. Dr. B. Delfgaauw - Prof. Dr. B. Landheer - Dr. P. J. Meertens - Dr. A. Romein-Verschoor - Th. van Tijn - Drs. P. Valkenburgh.

Uitgave: Uitgeverij „NIMO", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somersstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan op 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 14,– per jaar (*f* 7,50 per half jaar). Voor België Bfr. 215 per jaar. Voor buitenland *f* 17,50. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 12,50 en Bfr. 187.50.

Losse nummers *f* 2,–, resp. Bfr. 30.

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie: Mevr. S. Prins, Schalk Burgerstraat 32 3, Amsterdam-O. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Wij maken onze abonné's erop attent dat het onvermijdelijk is gebleken het abonnementsgeld met ingang van de 18e jaargang te verhogen.

Voor de betaling van de abonnementsgelden hebben wij een speciaal gironummer n.l. 252646. Hierop dient dus uitsluitend het abonnementsgeld gestort te worden.

Zij, die reeds het abonnementsgeld over 1963 hebben voldaan worden verzocht na ontvangst van de rekening over 1963 het tekort op het nieuwe gironummer te storten.

Lucebert

l i e f d e

ik droom dus ben ik niet

ik droom dat iemand de deur intrapt
niet voor de grap maar voor een politieke moord

ik droom dat ik niet ben

ik droom dat ik dood ga
niet voor de grap maar voor niets

ik droom dat er een ik is

ik droom dat ik eet en drink
voor de grap maar ook voor jou

Lucebert

GEK BEN JE NIET JE WILT TEVEEL MAAR JE DOET NIETS

met een hele langzame vermoeide lome looppas
er op af niemand weet het
naast de krekels slapen in de huizen de varkens
en de vlotte fotografen belichten onder en de spionnen
kijken door hun brillen vol geronnen bloed
er op af het verdwijnpunt ligt net
onder de nok van het schedeldak
want vlak onder de nok van het schedeldak
worden de gedachten dik en gaaf en glad

juist daar gaat iets dat mij verlaat
maar dat ik graag draag en mij haast toebehoort
het grote sterrenmasker van de dood
wandelaars in bossen stoten daar op
de sfinks in de zee neemt het met zich mee
die op bergen wonen bewonen de oogleden
die door dalen dwalen betreden de lippen
en die thuisblijft martelt de ademtocht

maar de gedachten geharnaste apen
die het water hebben geopend en de lucht gevoerd
zij slepen de bellen van het wensgezwel over het
wasbord van het geweten
en verwonderen zich over deuren die sluiten
en over gewelven die naar de wetenschap der muggen
zijn ontworpen

en zo wie de benige druppel die uit het oog
van het denkbeeld rolt over het platgetreden pad
van steeds hetzelfde dier vergelijkt met de tranen
die zeldzaam begaafden of dronkaards in de ogen schieten
bij het aanschouwen van alle grenzen schennende schoonheid

die onderkent onmiddellijk de onderkant
van het allesbedervende sluitstuk

de randen der helderheid berijkt
bezwijkt terstond het juweel
het verdoofde voorhoofd van een te grote sprong
raakt nauwelijks de geur van de arriverende vreugde

B. Landheer

VISIES IN NEDERLAND OP INTERNATIONALE PROBLEMEN

Indien men de pen opneemt om over dit onderwerp te gaan schrijven, zou men het angstige gevoel kunnen krijgen in een halve pagina uitgepraat te zullen zijn. Er is namelijk niet zo vreselijk veel visie.

De Nederlanders zijn al geruime tijd aanhangers van het idee van een internationale rechtsorde, en zij beschouwen dit als deugdzaam en vooruitstrevend, overeenstemmend met hun nationale eigenschappen. Als men zou vragen wat zij zich voorstellen bij een internationale rechtsorde, dan worden zij enigszins kriebelig en zouden willen zeggen: „Nou ja, net zo iets als in Holland, maar dan voor de hele wereld". In werkelijkheid zeggen zij dit niet, maar men krijgt eerder iets te horen in de geest van: „De staten (zij bedoelen „de regeringen") moeten zich volgens het internationale recht gedragen", en dan kijken zij zeer pontificaal.

De rest is gemakkelijk: Goede regeringen gedragen zich volgens het internationale recht; boze niet. Omdat er bozen zijn, kunnen de goeden niet zo erg goed zijn, want zij moeten het boze afweren door middelen te gebruiken die de goeden onder elkaar niet nodig zouden hebben. De onderscheiding van de goeden en bozen is ook gemakkelijk geworden, want daarvoor is de indeling in Westers en Communistisch voldoende, terwijl er een aantal twijfelaars overblijven, die men kan pogen voor het goede te winnen.

Het is bovendien democratisch om te geloven, dat het voldoende is, als de goeden in de meerderheid zijn. Het boze kan dan als een soort van nuttige minderheid gelden, totdat de uiteindelijke victorie van het goede

plaatsvindt, en de mensheid leeft of lijdt onder een internationale rechtsorde en een wijze democratische wereld-regering, met inzicht in de belangen van het zakenleven.

Omdat Nederland zelf klein is, kan het niet al te veel doen aan de overwinning van het goede, maar het is een trouwe en loyale bondgenoot voor Big Brother, die druk bezig is alles netjes in deze geest op te knappen en die daarvoor over de nodige middelen beschikt: geld, en omdat het boze nu eenmaal het boze is, ook wapenen. Deze worden later overgedragen aan de Verenigde Naties, die dan alles met een politie-leger nog veel netter in orde zullen houden, op een zuiver ambtelijke en wetenschappelijke basis, waartegen helemaal niets in te brengen valt.

Is de Hollandse appel niet wat ver van de vaderlandse stam gerold?

Waar is ons individualisme en waar is de revolutionaire geest, die vroeger vaardig over ons kon worden?

Zij zijn verdwenen in het prettige gemoraliseer, dat langzamerhand tot een massa-moraal begint te leiden, die goed georganiseerd wordt en zich uit in de manifestaties van het warme hart, dat de wereld laat zien, hoe wij werkelijk zijn. En bang zijn we heus ook niet, helemaal niet voor atoombommen of zoiets. Bovendien hoort dit bij de afdeling „Big Brother", en wij kunnen er niets aan doen.

Men zou kunnen denken, dat wij toch Katholieken, Protestanten, liberalen en socialisten hebben, maar over de wereldmaatschappij zijn zij het allemaal eens. De Protestanten willen best de Paus aan het hoofd van de wereld hebben — het gaat in Holland toch ook goed met de K.V.P. — terwijl de socialisten de wereld-welvaartstaat zouden vestigen, met hoge AOW en weinig militaire uitgaven. Dat vinden de anderen ook best, want het boze is er dan niet meer. De liberalen zouden meer en meer fabrieken bouwen, die meer en meer goederen aan meer en meer mensen verkopen, en het leven zou net zo heerlijk worden als in het land van Big Brother, waar iedereen gelukkig is, en of naar school gaat, of geld verdient. Wij zijn al

bijna net zo ver, en met de Economische Gemeenschap van de „Hoeveel-zijn-er-ook-weer" zal het nog vlugger gaan.

Het is eigenlijk niet aardig en onsportief om op deze visie kritiek uit te oefenen. Het is zo'n aardige visie, en het zou bovendien nog waar kunnen zijn. Dat weet je natuurlijk nooit.

Men zit echter met de moeilijkheid, waar de theologen ook altijd mee te kampen hadden, dat het boze er nu eenmaal is. Een verklaring zou kunnen zijn, dat het goede en het boze elkaars spiegelbeeld zijn, en dat men het goede zou moeten overwinnen evenals het boze. Dit is geen aardig standpunt, want men zou er uit kunnen lezen, dat het goede niet eens het goede is, maar dat men te maken heeft met een kwestie van perspectief. In de moraal merkt men dit niet zo, omdat het goede langzamerhand identiek geworden is met het belang van de meerderheid, en het is al lang niet meer het goede „an sich", dat zich alleen binnen de individu kan voltrekken, als de overwinning op egoïsme en kortzichtigheid. Dit geldt niet voor de publieke moraal, die goedkeurt, wat de massa graag wil of wat de leiders menen, dat de massa zou moeten willen.

Als men het zo stelt, wordt alles direct vervelend. De moraal „an sich" zou verlangen dat wij het belang van de wereldmaatschappij, of eenvoudiger: de mensheid stellen boven ons eigen belang. De publieke moraal van de grote meerderheid eist, dat wij ons richten naar de wet van het grootste getal.

Internationaal gesproken doen wij noch het een, noch het ander, ofschoon wij wel graag een „als-of"-houding aannemen.

Wij zouden bepaald een stap vooruitdoen, als wij erkennen, dat wij geïnteresseerd zijn in ons eigen belang. De kwestie wordt dan, wat ons eigen belang eigenlijk is en welke visies daarover mogelijk zijn. Dit is een nuttiger uitgangspunt dan de vage mythen en legenden, die ons tegenwoordig struisvogel-bestaan representeren.

De mensheid is de eerste gegeven factor, en zij groeit voortdurend. Een wereldmaatschappij is er ook, maar

zij is rudimentair, gewelddadig, en vol haat, nijd, afgunst, angst en leugens. Zij lijkt op de toestand van de primitieve maatschappij, die Hobbes beschrijft als „short, nasty and brutish". Zij zal dit blijven, zolang de dreiging van algehele vernietiging als legitiem wordt beschouwd in het kader van onze „wereld-beschaving". Beschaafd is zoiets bepaald niet, indien men meent, dat de mens de capaciteit bezit bewust een orde op te bouwen, die uitgaat boven het niveau van bruut en onmenswaardig massa-geweld, en dat op wetenschappelijke basis, wat het nog veel erger maakt.

Indien wij ons losmaken uit de wereld van de goedhartige struisvogels, zijn er niet veel mensen, die werkelijk zouden volhouden, dat de wereld er zo rooskleurig uitziet. De gevaarlijken zeggen onmiddellijk: „Ja, dat is omdat .... ", en dan komt hun recept. De eerlijken zeggen: „Ik zou graag willen, dat er iets te verbeteren zou zijn, maar ik weet niet hoe".

Degenen, die een recept of formule hebben, zijn misschien eerder weinig bruikbaar dan gevaarlijk, want als zij hun recept verkondigd hebben, gaan zij tevreden naar huis. Zo gemakkelijk zal de weg van de chaos naar orde ongetwijfeld niet zijn.

Er zijn op het ogenblik in hoofdzaak drie visies op de wereldmaatschappij mogelijk, die in Nederland zeer ongelijk vertegenwoordigd zijn en wier argumenten dikwijls verwisseld worden.

In de eerste plaats zijn er de hegemonisten. Deze menen, dat een wereld geordend door één mogendheid of groep van mogendheden de beste garantie voor de toekomst biedt. Theoretisch is hier niets op aan te merken, maar praktisch veel. Er is niet alleen onze „Big Brother", maar ook „Big Brother van de andere kant", en aangezien zij er beide niets voor voelen de hegemonie aan de ander over te laten, is deze oplossing zonder oorlog niet realistisch. Met oorlog ook niet, want de wederzijdse vernietiging zou hiervoor te groot zijn.

In de tweede plaats vindt men de „balancisten", die menen, dat de „brittle balance of power" zou moeten worden omgezet in een stabieler evenwicht, dat be-

wust versterkt en gehandhaafd wordt. In regeringskringen in de Verenigde Staten, zowel als in de Sowjet-Unie heeft dit idee veel aanhang, ofschoon het nog weinig uitgewerkt en geconcretiseerd is.

In de derde plaats zijn er de „mondialisten", die streven naar de wereldmaatschappij op korte termijn. Zij komen voor als aanhangers van het internationale recht en internationale organisatie, als wereld-federalisten, als mondialisten op theologische grondslag en als mondialisten op socialistische basis.

De mondialisten-in-juridisch-gewaad zijn zeer respectabel, want zij bevinden zich onder de vleugels van de staat, en zij kunnen altijd vluchten naar „nationale souvereiniteit" en „nationale zelfbeschikking". De mondialisten in theologische dracht gaan nog wel, want „Een dominee mag tenslotte wel een beetje idealistisch zijn". Bepaald griezelig zijn de mondialisten als socialisten, want zij dreigen het onderscheid uit te wissen tussen „Good Big Brother" en „Bad Big Brother", en dat is riskant voor „Good Big Brother's favorite Little Brother". Dit is een lange omschrijving maar het klinkt zo naar om te spreken van „Teacher's Pet".

Het nare van de socialistische mondialisten is, dat Amerika geen socialisten kent en Europa wel, maar er is naturlijk „goed socialisme" en „slecht socialisme", en iedereen is nu heus wel in staat om dit onderscheid te maken, tenzij hij van kwade wil is.

Er zijn dus drie mogelijkheden: Hegemonisten, Balancisten en Mondialisten, en een ieder moge vrijelijk kiezen, zoals dit in een democratisch land betaamt.

Men kan echter niet alleen binnenlandse politiek hebben en geen opvatting over de buitenlandse. De twee zijn onverbreekbaar aan elkaar verbonden, en het gebrek aan mondiale principes heeft reeds geleid tot splitsingen binnen onze zuilen, die kleine scheurtjes vertonen. Bovendien dreigt het gevaar, dat de mensen een eigen mening zouden krijgen, hetgeen men niet meer „individualisme", maar „subjectivisme" noemt.

Dit laatste mag niet. Waarom eigenlijk niet, want het hoort bij ons geboorterecht.

In Amerika bestaan uitvoerige controversen over hegemonisme, balancisme en mondialisme. De hegemonisten zijn voor de „arms race"; de balancisten voor „arms control"; de mondialisten voor ontwapening.

Waar is men eigenlijk in Nederland voor? Voor de „arms-race"? Men zegge dit dan duidelijk. Voor „arms control"? In hoeverre en op welke wijze? Of voor ontwapening? In hoeverre en op welke wijze?

Men is erg voor regionalisme, maar regionalisme kan zijn: hegemonisme, balancisme of mondialisme. Welke vorm kiest men eigenlijk precies en waar is dit neergelegd? Is economische expansie altijd „goed", of kan economische expansie omslaan in politieke expansie, of kan het evenwichts-storend werken?

Ook dit is een vraag, waarop de drie gedachtenscholen een verschillend antwoord zouden geven.

Er zijn vragen genoeg, maar zij worden zelden duidelijk gesteld en nog zeldener ontvangen zij duidelijke antwoorden.

Er valt dus veel werk te doen, indien wij onszelf helder willen maken, waarnaar wij eigenlijk streven.

Toch zijn er genoeg tekenen aanwezig, dat de noodzakelijkheid van de vorming van een scherper beeld van de verdere ontwikkeling van de wereldheerschappij steeds sterker gevoeld wordt.

Men behoeft slechts te wijzen op het rapport van de Partij van de Arbeid over oorlog en vrede, op het schrijven van de Generale Synode van de Hervormde Kerk, waarop zeer vele reacties kwamen, en op de toenemende belangstelling in wetenschappelijke kringen voor een dieper-gaande studie van internationale problemen.

Veel van de houdingen en reacties zijn emotioneel en geven te gemakkelijk volledige antwoorden op de basis van een patroon, dat niet helemaal past in het kader van de tegenwoordige tijd. Indien de problematiek gesteld wordt als die van „oorlog en vrede", verabsoluteert men misschien te zeer het begrip „staat", terwijl een functionerende wereldmaatschappij zou

moeten leiden tot een herdefinitie van de functie van de staat. Er bestaat bovendien de waarschijnlijkheid, dat een wereldmaatschappij zou leiden tot andere sociale vormen en tot andere bewustzijnsvormen, zoals ook tot dusver de verschillende stadia van sociale evolutie verschillen in deze vormen vertoond hebben.

Populair gesproken zou men kunnen zeggen, dat de indeling in hegemonisten, balancisten en mondialisten correspondeert met conservatisme, gematigd realisme en progressiviteit, met de normale houdingen dus, die passen bij de psychische structuur van de mens. Dit is een voordeel, omdat op deze wijze een ieder zich min of meer zou kunnen identificeren met een van deze houdingen, ofschoon natuurlijk vele gradaties mogelijk zijn.

De gehele problematiek van de toekomstige ontwikkeling van de wereldmaatschappij is zeker niet in de eerste plaats een wetenschappelijk probleem, maar een probleem, dat alle mensen aangaat. Meningen, filosofieën, politieke overtuigingen, etc. weerspiegelen houdingen, die de sociale werkelijkheid en haar ontwikkeling beïnvloeden, ofschoon zeker niet determineren, aangezien de objectieve factoren, zoals bevolkingsaantal, land, hulpbronnen, stand en gebruik van de techniek, etc., een eigen rol spelen.

Wetenschappelijke onderzoekingen kunnen bijdragen tot objectieve analyse van het bestaande, en tot zuivering en verdieping van toekomstbeelden, ofschoon niet zonder een enigszins speculatief element. Zuiver empirisch onderzoek wordt te gemakkelijk statisch en een rationalisering van het bestaande, terwijl het juist om de toekomst gaat.

Er is niet een „correct" toekomstbeeld, maar er zijn er verschillende, waaromheen de mensen zich kunnen groeperen, naar inzicht en vermeend belang, zoals dit in de geschiedenis altijd is gebeurd.

Men moet misschien daarom ook niet naar te veel coördinatie zoeken tussen de stromingen, die op het ogenblik bestaan: de juridisch denkende groepen, de theologisch en moreel georiënteerde groepen en de pogingen in sociologische en psychologische richting,

of theorieën „puur en simpel". Numeriek zijn echter deze groepen nog zeer klein, misschien omdat zij eerder negatieve reacties op het bestaande vormen, dan een synthese, die perspectieven op de toekomst opent.

Activiteiten en plannen zijn er redelijk veel: uitbreiding van de studie van internationale betrekkingen aan de universiteiten, waarvan Groningen de primeur heeft met zijn Polemologisch Instituut; studiegroepen en conferenties van de Vereniging voor Internationale Rechtsorde, de Wereldfederalisten, het Grotius Seminarium, etc.; het uitstekende werk van het Genootschap voor Internationale Zaken, en de bijdragen in de Internationale Spectator; de activiteiten van het Nederlandse Pugwash Comité, dat geleidelijk meer tot zijn recht komt; de „European Section" van de Amerikaanse „Committee for the Study of Mankind", een stichting van Quincy Wright; plannen voor een „Vredes-research Instituut", naar analogie van het Canadian Peace Research Institute; de Stichting Vredesopbouw, etc. etc.

De belangstelling en het gevoel van noodzaak is groeiende, maar er is veel nodig: veel mensen, veel ideeën, en veel geld. Men zou denken, dat de toekomst dit waard is, en dat men zich meer en meer de taak gaat stellen om tot een verantwoord beeld te komen over de mogelijkheden van ontwikkeling van de wereldmaatschappij.

Th. van Tijn

DE DUITSE DEMOKRATIE IN HET LICHT VAN DE „SPIEGEL"-AFFAIRE

Het is iets anders, zich demokraat te noemen, en demokraat te zijn. Dat moge als een banale waarheid klinken, trouwens niet alleen van toepassing op de aanduiding „demokraat", — er was een tijd dat iemand die zich zo aanduidde het ook was. Toen namelijk de demokratie nog veroverd moest worden, toen „demokraat" te zijn betekende: in de oppositie te zijn tegen het regeringsapparaat en daardoor risiko te lopen. Het risiko zorgde voor de selektie.

Hoe zijn de tijden veranderd! De overwinning van de demokratie (hier genomen in de zin van parlementair stelsel en algemeen kiesrecht) heeft iedereen tot demokraat gemaakt, ook de machten die er zich tevoren tegen hadden verzet. Het gaat tenslotte in de politiek niet anders dan op alle andere terreinen des levens: de vorm moge geenszins onverschillig zijn, op den duur geeft de inhoud de doorslag. Zolang men in de nieuwe (demokratische) zakken de oude wijn der klasse-, soms zelfs kaste-heerschappij kan gieten, kan men van de nood een deugd maken of zelfs het nuttige met het aangename verenigen.

Natuurlijk is deze werking van de burgerlijke demokratie alleen mogelijk als het algemeen kiesrecht niet wordt „misbruikt", d.w.z. als de meerderheid der kiezers op burgerlijke of verburgerlijkte partijen stemt. Vooral via de kerkelijk-gebonden partijen, na de oorlog meestal christen-demokratische partijen genoemd, heeft men dat in de meeste landen van West-Europa weten te bereiken.

Zo ook in West-Duitsland, waar de C.D.U.—C.S.U. nu al sinds de vorming van de Bondsregering de regeringsleider leverde, onveranderlijk „de oude". Het gaf aan de Westduitse staat een grote schijn van soliditeit,

waarbij nog steeds meer goud ging blinken ook. Zó soliede is de nieuw-bakken Westduitse burgerlijke demokratie (in de zin van klasse-heerschappij der bourgeoisie d.m.v. een konfessionele partij die het algemeen kiesrecht „veilig" maakt), dat zij warempel in West-Europa de enige was die het nooit nodig had terwille van de lieve sociale vrede sociaal-demokraten in de regering op te nemen.

Achter dit onbewogen masker met gouden tanden echter schuilt een grote portie bederf, zelfs volgens de normen der burgerlijk-parlementaire demokratie. En als zo vaak is het een lichte verbetering in de algemene toestand geweest welke het bederf duidelijk aan het licht deed treden. Wij doelen natuurlijk op wat men aanduidt als de „Spiegel"-affaire.

Krantenlezers kennen in grote trekken de gebeurtenissen. Een nachtelijke inval in de redaktiekantoren van het grote weekblad „Der Spiegel" te Hamburg, arrestatie van direktie- en redaktieleden, onder wie één die in Spanje van zijn hotelbed werd gelicht en gevankelijk naar de Heimat werd teruggebracht; langdurig beslag op de redaktiekantoren en (vooral) -archieven; interpellaties in de Bondsdag met leugenachtige verklaringen van de hoofdschuldige, minister van defensie Franz Joseph Strauss, die aanvankelijk ontkende er iets mee van doen te hebben maar die in werkelijkheid de hand in dit alles had, — terwijl Adenauer zich verschillende malen vergaloppeerde door in de beste Nazi-stijl zelfs nog vóór officiële beschuldigingen tegen de arrestanten waren ingebracht, laat staan dat ze berecht waren, hen landverraders te noemen en in het algemeen te verklaren dat men voor een afgrond van landverraad stond. Men beroept zich op een Nazi-wet, indertijd door de geallieerde bezetters buiten werking gesteld maar nu weer van kracht, waardoor het begrip „landverraad" feitelijk wordt uitgerekt tot het enigszins intelligent kombineren van bekende feiten tot een voor de regering onaangenaam geheel en het publiceren daarvan. „Der Spiegel" dan had een artikel gepubliceerd over de ervaringen, opgedaan door

de NATO-oefening „Fallex II", waarbij was gebleken dat ingeval van een atoomoorlog op Duitse bodem geen enkele dienst of organisatie meer zou werken, — behalve dan die van de vijand.

Het is heel wel mogelijk — en zelfs in die zin al openlijk gezegd — dat „Der Spiegel" hier de spreekbuis was van die officieren, die bezwaar hebben tegen Strauss' legerorganisatie, geheel gericht op de bewapening met atoomwapenen, — en dat gegevens verstrekt zijn door de geheime dienst van Gehlen, terwijl de wraakoefening tegen het weekblad het werk was van de militaire geheime dienst onder Strauss. Maar dat mogen pikante bijzonderheden zijn, het doet er tenslotte heel weinig toe; waar het om gaat is, dat „Der Spiegel" in dit en in voorgaande artikelen openlijk tot diskussiepunt heeft gemaakt wat een kwestie van leven en dood voor het publiek is, maar juist daarom niet publiek mocht worden: het vraagstuk van de militaire strategie op grond waarvan de Bundeswehr wordt opgebouwd.

Nu is het een droevig feit, dat inderdaad „Der Spiegel", een sensationeel weekblad met boulevardallures, het enige massa-orgaan in Duitsland is dat met zulke problemen voor het front komt en op deze wijze uiting geeft aan het onbehagen, dat in brede kringen, vooral onder vele intellektuelen, bestaat. Deze rol heeft het blad vooral kunnen spelen sinds de Westduitse sociaal-demokratie de aktie „ohne uns" verwisselde voor die „mit uns", zij het ook voorlopig zonder sukses.

De methoden, gebruikt bij de aktie tegen het weekblad en vooral de onenigheid tussen de F.D.P.- en de C.D.U.-ministers die hier bleek en geaksentueerd werd, heeft tot een regeringskrisis geleid, die tenslotte op herstel van de koalitie onder hetzelfde hoofd maar met gewijzigd personeel is uitgelopen.

Een lichte verbetering in de politieke situatie van de Bondsrepubliek heeft, zoals ik hierboven aanduidde, het bederf van de burgerlijk-parlementaire demokratie aan het licht gebracht. Die lichte verbetering was het

feit, dat bij de laatste Bondsdagverkiezingen de C.D.U. -C.S.U. haar absolute meerderheid in het parlement verloor en verplicht was een koalitie aan te gaan met de zich liberaal noemende F.D.P. Voordien was het parlement geheel uitgeschakeld, doordat Adenauer er een volgzame meerderheid bezat. Die volgzaamheid was het eenvoudige gevolg van het feit, dat regeringsleiding en leiding van de meerderheidspartij één waren en dat het apparaat van Adenauer dientengevolge elke individuele politieke karrière van zijn partijgenoten kon maken en breken. Dat wisten alle parlementariërs en alles ging zo gesmeerd, als een De Gaulle zich maar zou kunnen dromen. De parlementair-demokratische vorm liet zich prachtig verenigen met een zeer autokratische heerschappij, —een heerschappij die de klassebelangen van de Duitse Wirtschaftswundermänner (benevens in verkiezingstijd die van kleinere ondernemers en boeren) behartigde, maar die ook de sterke trekken van een kliek-heerschappij ging vertonen.

Het verliezen van de absolute meerderheid, welke „de oude" dwong om F.D.P.-ers in het kabinet op te nemen, bracht niet de klasse-heerschappij, maar wel haar verdere ontaarding in kliekheerschappij in gevaar. Had de C.D.U. de parlementaire meerderheid nog gehad, dan was het gemakkelijk geweest een interpellatie naar aanleiding van het optreden tegen het Hamburgse weekblad te beëindigen met het afstemmen van een motie, — en daarmee „Schlusz". Nu moest de C.D.U.-kliek ook rekening houden met de F.D.P.-ministers, en juist de weigering om dat te doen — het passeren met name van de minister van justitie op gezag van Strauss en Adenauer — maakt het de F.D.P.-ers onmogelijk aan te blijven. Men kan zich niet voor de ogen van het gehele publiek als „quantité négligeable" laten behandelen. Het gevecht van de C.D.U.-kliek tegen de F.D.P-ers maakte het ingrijpen tegen „Der Spiegel" juridisch zo grof en maakte dat het tot een politieke krisis uitgroeide.

Zo hebben de autokraten zich vergaloppeerd en moeten zij nu hiervoor een prijs betalen. Strauss door ten-

slotte af te treden als minister van defensie, Adenauer door — anders was hij in Strauss' val meegesleept — een deel van de schuld op zich te nemen en daarmee Strauss „schoon" te wassen. Het naargeestige in de situatie is, dat beide mannen ondanks hun bekentenissen ten aanzien van machtsmisbruik, geenszins als politici uitgeschakeld zijn. Beiden blijven nog aan het hoofd van hun apparaten staan (de C.D.U. wat Adenauer betreft, — de autonome Beierse afdeling daarvan, de C.S.U., wat Strauss aangaat). Strauss zowel als Adenauer laten openlijk blijken, het gebeurde alleen maar als pech te beschouwen en voor het overige geenszins berouw te hebben; zij gaan op hun akties prat.

En waarom niet? Tenslotte gebeurde niets anders, dan dat de werkelijkheid, die achter de parlementair-demokratische façade bestond, op een wat vervelende wijze te voorschijn trad. Maar voor die werkelijkheid schamen de autokraten zich geenszins. Zeker, er is een schandaal, maar dan toch vooral in intellektuele kringen en lang niet groot genoeg om de karrière der schuldigen te breken. En daarmee is de twijfelachtige toestand van de Westduitse parlementaire demokratie getekend: nog niet openlijk terzijde geschoven zoals in Frankrijk, maar evenmin door een voldoende krachtige publieke moraal of politiek bewustzijn onder de brede massa der bevolking gedragen.

Het openlijk terzijde schuiven van de demokratische vormen (waaronder ook de rechtszekerheid en de persvrijheid behoren) is wel degelijk geprobeerd. De aktie tegen „Der Spiegel" was allang voorgenomen, maar moest worden uitgesteld zolang een parlementaire kommissie nog niet klaar was met het schoonwassen van Strauss van een beschuldiging van korruptie, eerder door „Der Spiegel" tegen hem geuit. Tot hetzelfde doel (de versteviging der autokratie) moest de reeds lang aanhangige voorbereiding van een wet op de noodtoestand dienen, moeilijk te verkrijgen omdat hiervoor een twee-derde meerderheid nodig is en men dus afhankelijk was van sociaal-demokratische goed-

keuring. De S.P.D., beheerst door het „mit uns" van Brandt c.s., scheen daartoe wel bereid, eventueel na amenderingen, maar het vakbondskongres moest zich nog uitspreken. Ook daarop moest de aktie tegen „Der Spiegel" wachten. Het vakverbond heeft echter met ruime meerderheid (267 tegen 138 stemmen) elke wetgeving op de noodtoestand verworpen, hetgeen een streep door de rekening was van de ministeriabele S.P.D.-leiders, maar evenzeer van Adenauer en Strauss.

Zij begingen nu de onhandigheid, de Cuba-krisis te gebruiken om te pogen hun wensen plotseling door te zetten. In Duitsland was de angst voor een Berlijnse krisis (Chroesjtsjow zou Berlijn kunnen blokkeren zoals Kennedy het Cuba deed) en voor een atoomoorlog bijzonder groot. Het anti-kommunisme bereikte nieuwe hoogten en in dat klimaat kon men, zo dacht de Adenauer-Strauss-kliek, doorzetten. Het ontwerp op de noodtoestand werd hals over kop bij het parlement ingediend, de aktie tegen „Der Spiegel" kon worden ingezet. Helaas duurde de Cuba-krisis wel lang genoeg om Kennedy's verkiezingskampagne te redden, maar te kort om de paniek te scheppen die dit soort van halve staatsgreep in West-Duitsland mogelijk zou maken, terwijl van een nieuwe Berlijnse krisis geen sprake was. Er kwam geen noodtoestand, wel een schandaal annex regeringskrisis.

Gedurende deze laatste zijn alle partijen moreel sterk gehavend, ook de S.P.D., welker leiding vergat de rol van oppositie te vervullen, niet alleen tegen Strauss, maar ook tegen Adenauer.

De oude vos moest Strauss naar Beieren terugverbannen, maar zette de F.D.P.-ers hun dwarskijkerij betaald door met de S.P.D. te onderhandelen. Haar leiding nu beging een afgrijselijk vergrijp tegen de demokratie (in de eerste plaats tegen de opvoeding tot demokratie) door zich bereid te verklaren eventueel in een regering onder Adenauer te stappen. En een tweede vergrijp, door in de huidige omstandigheden te onderhandelen over een herziening van het kiesstelsel in de richting van een districtenstelsel, waardoor de F.D.P. zou worden uitgeschakeld. Daarmee liet de S.P.D.-

leiding (hierin tenslotte gelukkig gedesavoueerd door de fraktie) zich gebruiken als Adenauers stok, om de F.D.P.-hond te slaan, in plaats van zelf de aktie tegen Adenauer tot een volksaktie voor de demokratie te verbreden.

Gerard Heederik

DE VOGEL DE MAN

spreek niet over de vogel
spreek niet over de vogel
de man die geen engte
om te landen voor ogen heeft
die binnen de cirkel
van openbare gebouwen leeft
spreek niet over de man
de man de vogel
die om geen ruimte geeft
die zonder een levende
zwaarte die pantomimisch
tegen de aarde beweegt

CONCOURS

Weer ligt muziek
in korenhouten
maten.

Weer stapt
op grote benen koper
door het raam.

Weer staat een
levensgrote dirigent
tussen de huizen
over de pleinen.

Weer is muziek
in schoven vrede
gebonden.

Lizzy Sara May

TIJD VOOR MAGNETISCH VUUR

Het is de tijd
voor het magnetisch vuur
onverbiddelijk glijdt
het uur van koelte dichterbij

— men zegt
dat vuur onbrandbaar is
men zegt
dat dorst te lessen is
o lach en weet
dat wat gebrand heeft
verder dorst

het is de tijd
voor hete stemmen
hitte gaat onverbiddelijk
tastend rond en gloed
van ademhaling werpt
zijn schaduw uit

— men zegt
dat huid verschroeid
tot as vergaat
men zegt
dat wat vergaan is
niet meer schroeit
o lach en weet
dat wat verschroeid is
dood is dood

het is de tijd
waarin het witste wit
doelwit de hand een doodssein is
want zie het is het uur dat
onverbiddelijk zoekt magnetisch vuur

de hand trekt reeds de handschoen uit

GESTALTEN/GEDAANTEN

Zwart water
zacht zwart water
waarop je handen drijven
je vingers tasten naar de aarde

zwart ben je
zacht ben je
zacht en zwart als water
waarin de nacht met witte ledematen
zich drenkt
voorover glijdt
verdwijnt
waaruit jij je verheft
en tuimelend je stem uitzendt

jij zwart zacht water
glanzende huid
lokroep voor desperado's en
zachtmoedigen

en ik tekende
mijn portret
aan de rand van het water
met een vinger in het water

Je lacht
je bent zo warm als het beminde kind
je hart een kuiken in mijn hand
je hand een ronde gladde kruik

je lacht
een salto over mijn hoofd tot in mijn oren
ik zet mijn tanden in je lach
ik eet je lach
ik leef je lach

ik zou een wijde rode jurk willen zijn
voor je lach
ik zou door je lach willen stappen
als door een waterval
ik zou je lach als druppels willen vangen
in mijn handen

ik lik je lach
ik drink je lach
ik verdrink me in je lach

A. H. Wertheim-Gijse Weenink

ZWARTE MOSLIMS — WITTE DUIVELS

Amerika is van oudsher een toevluchtsoord geweest voor dissenters uit Europa. Ook nu nog vindt men er alle mogelijke wonderlijke secten, die niet alleen in hun kerken of tempels maar ook op straat hun credo mogen verkondigen. In New York wemelt het van zulke straatredenaars, die net als in Hydepark vanaf een plankiertje een vlottende, nieuwsgierige mensenmenigte tot zich trekken. Ze worden geflankeerd door een grote Amerikaanse vlag, die blijkbaar fungeert als teken van loyaliteit.

Zo hoorden we in downtown-Manhattan een hysterisch gillende vrouw, die met verwrongen kaken iets over Jesus Christ en de Jews had te vertellen, maar we kwamen er niet achter, wat ze nu eigenlijk wou beweren. De mensen eromheen, onze verwondering ziende, lachten zo'n beetje vergoelijkend. Ze stonden er kennelijk voor de rel.

Maar toen we 's avonds vanuit de subway in Harlem opdoken en meteen in een groep negers verzeild raakten, die ook naar een streetcorner-speech luisterden, toen merkten we dat deze mensen hier niet maar zo'n beetje voor de gein naar deze geweldige ebbenhouten man stonden te luisteren, maar aan zijn lippen hingen en meeleefden met zijn felle taal. Telkens werd er uit de menigte geroepen: „That's right, that's right!"

„Ze zeggen, dat er hier gelijkheid is, maar er is hier in het Noorden geen gelijkheid, zolang er in het Zuiden geen gelijkheid is. Zolang er maar op één plaats in het Zuiden geen gelijkheid is, is er ook geen gelijkheid voor jullie... Wat hebben we eraan gehad, dat we voor de Whites hebben gevochten in de eerste wereldoorlog, in de tweede wereldoorlog, in Korea?? Niets!" „That's right" kwam er dan weer uit de menigte. „We

zijn citizens, ja zeker, maar wat voor citizens? Wartime- en taxtime-citizens, meer niet. Second class-citizens zijn we. Als we een huis of een job zoeken, zijn de deuren gesloten. Maar we zullen ons zelf wel helpen, we hebben de white devils niet meer nodig."

Even verder zagen we twee blanke agenten staan met gummistokken los aan hun riem bengelend. Ze grepen niet in; ze keken strak, maar ze deden niets. En ook naast deze orerende neger stonden weer de stars and stripes!

De donkere mensen om ons heen letten nauwelijks op ons. Een enkele wierp ons een minachtende, ja zelfs vijandige blik toe. Zoiets van: wat hebben jullie hier te zoeken?

We voelden een gespannen sfeer van vijandschap, overal in Harlem. Een boekwinkel met een grote uitstalling tot op straat, trok veel aandacht. Het lag er vol met boeken over de Islam, over de Afrikaanse kolonies, over de misdaden door de Belgen in de Congo bedreven, en een boekje over de Black Muslims; verder moderne boeken van progressieve schrijvers en er tussenin portretten van Nasser, van Nkruma, Afrikaanse negerleiders en Arabieren. In de winkel liepen een paar negers met geborduurde zwarte petjes op; en op een stoel zat een oude negerin. Ik probeerde een gesprekje; geen resultaat. Ze antwoordde me nauwelijks. We kochten dat boek over de Black Muslims. Ondertussen waren de jonge negers de winkel uitgelopen. Bij het weggaan zagen we als een soort spreuk op het raam geplakt: „God cannot be white, for white is the color of those scoundrels".

Verder door Harlem op zoek naar een kroegje, want we waren hard aan koffie toe. Maar alle cafétjes waren zo donker en unheimisch en overal keken die vijandige negerogen je aan. Nee, dan maar weer terug naar de vrolijk verlichte Broadway met zijn gezellige drukte. Geen enkele blanke kwam je hier tegen, behalve dan die politieagenten, steeds twee bijeen. We kochten nog een krant van een Muslim-venter, ook met zo'n petje: „Mr. Muhammed speaks" en wilden al uit Harlem verdwijnen toen een oud gebogen negerinnetje ons

opeens aansprak: „Wat zoeken jullie hier?" „Niets, we zijn vreemdelingen en kijken maar eens rond." „Dat moet je niet doen, ga maar liever gauw weg, 't is hier gevaarlijk voor jullie!" „Waarom, we doen toch niemand kwaad, waarom zouden ze ons wat doen?" „Jawel, ze kunnen je slaan (hit you); de jongeren hier zijn zo fel; daar is de ingang van de subway, ga nu maar weg, heus!" En omdat we toch al van plan waren te gaan, liepen we werkelijk naar die subway. Het vriendelijke oude mensje hief haar schrompelig armpje omhoog: „God bless you", zei ze. Een stem uit een voorbije wereld. Weer stonden daar twee agenten naast elkaar met gummilatten en verbeten gezichten onder hun strakke petten.

Dit was onze ervaring in Harlem.

Het klopte niet bepaald met het beeld van de Amerikaanse neger, zoals we ons dat hadden voorgesteld; eigenlijk onder invloed van hun eigen Amerikaanse literatuur. Geen sprake van goedlachse onderdanigheid, integendeel, in de houding van al die donkere mannen en vrouwen, die we in Harlem tegenkwamen, lag een hoogmoedige reserve, een gespannen vijandigheid, een bedwongen haat. De stereotiepe onderdanigheid was naar het andere uiterste omgeslagen, naar hoogmoed en minachting. Keep the *white* in his place! De vijandschap was haast tastbaar. Het oude mensje op het laatst was een anomalie; zij hoorde in een andere wereld; zij kon de vaart van de tijd niet bijbenen. Voor ons was haar vriendelijke zorg even een verademing geweest, maar we beseften direct dat zij achtergebleven was en de situatie zelfs verkeerd zag. We waren geen moment bang geweest, dat de negers tegenover ons iets kwaads in 't zin hadden, laat staan ons zouden aanvallen. Welnee, dat waren zelfbewuste mensen, die ons ver beneden hun aandacht en waardigheid achtten, en heus geen gewone vechtersbazen of misdadigers. Ja, er moét eens een uitbarsting komen; deze opgekropte haat zal een uitweg vinden, maar dan massaal en verschrikkelijk, maar niet als een incidentje tegen een blanke vreemdeling. Benauwend was 't en intrigerend. Juist omdat wij ons in Aziati-

sche omgeving altijd volkomen thuis hebben gevoeld en huidskleur nooit een rol had gespeeld in onze verhouding met Aziaten, daarom was het wel een wonderlijke gewaarwording dat daar opeens een barrière werd opgeworpen van de andere kant juist vanwege die kleur. Wonderlijk, althans in vredestijd. Niet in een revolutionaire situatie. In de revolutionaire periode in Indonesië vlak na de oorlog, toen had je die vijandigheid ook.

Zou dit hier soms ook een revolutie zijn? Nog bedwongen, maar op het punt van los te barsten?

Terug in ons hotel verslonden we het Muslimkrantje en het boek * over de Black Muslim-beweging, geschreven door een Christenneger — geen sympathisant dus — volgens de Amerikaanse commentaren het enige, dat de feiten objectief weergeeft.

Dit boek bevestigde onze vermoedens, dat we in Harlem met de Muslims in aanraking waren gekomen en verklaarde volkomen onze belevenissen.

En eigenlijk beseften we toen pas bewust, dat het ontbreken van die spreekwoordelijke onderdanigheid van de afstammelingen van slaven ons vanaf de aankomst op het vliegveld in Washington had getroffen; dat de sfeer in Harlem alleen maar een scherp toegespitst uiterste was van wat blijkbaar de gewone houding is. Het oude stereotiep van de beleefde, hulpvaardige neger gaat niet meer op, zelfs niet in baantjes die het daarvan zogezegd moeten hebben. Porters op de stations bijvoorbeeld waren er pas met de grootste moeite en tegen formidabele prijzen toe te krijgen een stap te verzetten. En dat terwijl er heus werkloosheid is. Als kellners, als chauffeurs, als liftbedienden — steeds toonden de negers in hun optreden een verheugend zelfbewustzijn en tegenover ons een zekere reserve, een afwachtende houding, zonder nu direct vijandig te zijn. Zelfs in de kleding en het uiterlijk van de vrouwen die je zo op straat zag, viel vaak een rustige waardigheid op. Natuurlijk, er waren er altijd die door geblondeerde haren of extra kleurige jurkjes de donkere indruk wat probeerden „op te halen",

maar de meesten deden niet zo krampachtig hun best blank te lijken, helemaal niet. Vaak leek het zelfs, of ze juist door kledij in gedekte grijze en bruine tinten de eigen huidskleur wilden accentueren. In Harlem — als uiterste consequentie — was zwart de geliefkoosde kleur.

De beweging der Black Muslims is een van de krachtigste protestbewegingen, een van de antwoorden op de eeuwenlange discriminatie — en misschien als verschijnsel belangrijker dan al die op integratie gerichte sit-in, sit-down en freedomriders-bewegingen.

Al in de jaren dertig was de bekering tot de Islam begonnen onder invloed van een geheimzinnige figuur — Fard — die als koopman met regenjassen en rollen textiel langs de huizen van de negers in Detroit kwam venten en dan meteen het zaad van de Islam in hun harten strooide. Net als een paar honderd jaar geleden de Mohammedaanse kooplui op Java's kusten. Hij begon zijn pijlen af te schieten op de Christelijke negerkerk, tot dusver het toevluchtsoord van de negers in hun positie van onzekerheid en hulpeloosheid. Waarom gaan jullie naar de kerk van de blanken, de white devils, die jullie eronder willen houden? vroeg Fard. Het Christendom is de religie van de blanken; de *Islam* hoort bij jullie; het is de ware godsdienst van de black men. Hij gaf zichzelf een goddelijk aureool en noemde zich Allah's incarnatie. Hij leidde diensten met een mystiek ritueel, eerst in gehuurde lokalen en kerken, later in eigen „tempels". De bekeerlingen moesten hun naam afleggen, de „slave name" die hun door hun vroegere slavenmeesters gegeven was, en dan kregen ze hun „original name" weer terug, meestal een Arabische. Maar niet alleen tempels, ook scholen stichtte Fard en jeugdorganisaties. In 1934 verdween Fard even geheimzinnig als hij gekomen was, maar hij liet als zijn „profeet", „messenger" een heel bekwame man achter, wiens originele naam Elijah Muhammad was geworden.

Deze Elijah Muhammad heeft de organisatie verder uitgebreid en de beweging een geweldige stuwkracht gegeven. Hij richtte nieuwe tempels en scholen op, en

ook restaurants, winkels, woningblokken en zelfs farms. Bij duizenden komen nu de Black men naar zijn redevoeringen of preken luisteren, die doorspekt zijn met mystieke en eschatologische termen en verborgen toespelingen op de Dag van de Afrekening die komen zal. Hij zegt te streven naar Freedom, Justice en Equality; voorwaarde om dit te bereiken, is zelfkennis. Het belangrijkste, dat Muhammed de negers gegeven heeft is: een nieuw gevoel van waardigheid en zelfvertrouwen, een overtuiging dat ze meer zijn dan de gelijken van de White men, dat ze voorbestemd zijn om over de aarde te heersen en dat de overheersing van het blanke ras te neinde loopt. Net als vroeger Fard legt hij ook de nadruk op de solidariteit van alle gekleurde volken over de gehele aarde. Daarom noemen ze zich ook niet meer negro maar black man en leden van een Black Nation. En de Islam, een strijdbare godsdienst van gekleurde volken, is daarom ook bewust gekozen als godsdienst van de American Black Men. Maar misschien meer nog als afwijzing van de godsdienst der blanken, als protest-religion. De slavenmeesters hadden geen betere godsdienst kunnen bedenken om hun slaven eronder te houden dan het Christendom met zijn „turn the other cheek" en „hebt uw vijanden lief", zo heet het.

Meer een echte volksredenaar is de rechterhand van Elijah Muhammad, „minister" Malcolm X, een neger wiens vader door de Ku Klux Klan is gelyncht nadat zijn huis in brand was gestoken. Ziehier enige staaltjes.

„Wat denken jullie te doen, als ze je met een gummistok op de grond slaan? Je andere wang toekeren? Zie je ooit dat een white man zijn andere wang toekeert? Vergeven de blanken ooit hun vijand? Waarom moeten wij dan „peacefully suffer" in dit land, terwijl ze ons wel naar het buitenland sturen om hun vijanden te bevechten. Bij de minste provocatie dreigen ze met hun atoomwapens en hun wraak. Maar als ze ons een touw om de nek binden, mogen we niet eens schreeuwen of tegenspartelen. Nee, we moeten in stilte lijden of zeggen: vergeef hun, Heer, want ze weten niet wat ze doen. Of we moeten wachten tot een van

de Kennedy-broers komt, om ons te verdedigen! Waarom laten ze ons die godsdienst door onze predikanten leren? Waarom denk je? Om ons ervan af te houden ons te verdedigen. Daarom. Het Christendom is een slave making religion, het is de godsdienst van de white devils, onze natuurlijke vijanden."

Onder welke negers heeft deze beweging aanhang? Hoofdzakelijk onder de lagere klassen en de jeugd. De intellectuelen, de „black bourgeoisie" en de politici moeten niets van de beweging hebben. Wel beroemt zij er zich op een soort Leger des Heils-succes te hebben in de onderwereld, bij de misdadigers en de prostituees. In de slums, bij de barbershops, de drugstores, de negerkerken, overal staan de Muslim-propagandisten met hun lectuur om de negers op te vangen en te overtuigen van hun waarde; ze kunnen een job krijgen bij hun eigen volk; ze kunnen horen van het verleden van hun eigen volk, dat in de historie van de blanken nooit wordt genoemd en dat even goed Amerika heeft groot gemaakt. Ze kunnen horen van de strijd van hun broedervolken in Azië en Afrika, die nu vrij zijn. Ze vertellen hun dat de blanke hen altijd zoet gehouden heeft met leugens en een slavenmeestersgodsdienst — die blanken, die nog op „all fours" door de holen van Europa kropen, toen de gekleurde volken al een hoge beschaving hadden .... Dat gaat erin, bij duizenden laten ze zich bekeren, en scharen zich bij het steeds aanzwellende leger der Black Muslims. Maar zo eenvoudig is dat in de praktijk helemaal niet. Ze moeten aan heel wat eisen voldoen eer ze worden aanvaard als bekeerlingen en mogen toetreden in de tempel van Allah. Een heel strenge levenswijze wordt van de Muslims verwacht: alcohol of andere bedwelmende middelen zijn verboden, ze mogen niet roken, niet spelen, buiten huwelijk zich geen vrijheden veroorloven; de vrouwen mogen zich niet opzichtig kleden, geen cosmetica gebruiken; ze moeten hard werken, gehoorzaam zijn aan de wetten van de U.S.A.; in één woord: een voorbeeldig leven lijden van zelfdiscipline en plichtsbetrachting. Dat dit werkelijk gebeurt — en daar schijnt iedereen het over eens te zijn — is de

grote kracht van de Black Muslims. En dit maakt het ook voor de Amerikaanse regering heel moeilijk de beweging aan te pakken. De F.B.I. houdt een waakzaam oog en zou de beweging graag op de lijst van de onamerikaanse activiteiten zetten, wordt gezegd. Het meeste zorg baart de physieke training van het jeugdcorps, de Fruit of Islam, die door de Black Muslims als een soort padvinderij wordt voorgesteld, maar waarvan men wel weet dat er militair geoefend wordt. Het is hun wel verboden ooit aan te vallen; de jeugd vooral wordt een grote zelfbeheersing bijgebracht. Maar er wordt hun ook geleerd — als ze jou of je broeder aanvallen, dan sla je terug, en hard ook! „Lay down your life!"

De echte orthodoxe Mohammedanen in Amerika erkennen de Black Muslim-beweging niet, ook niet als een enigszins afwijkende secte. De Islam is juist een godsdienst die de hele wereld broederlijk wil omarmen en van superioriteitswaan en rassenvooroordeel niets moet hebben. Maar dat deert de Black Muslims niet; ze trekken zich van die paar honderd echte Islamieten niets aan. Belangrijker is voor hen, dat de Arabieren in Afrika en Azië de Black Muslims best als broeders willen accepteren. De leiders, Elijah Muhammad en Malcolm X hebben bij Nasser een vorstelijke ontvangst genoten, en Elijah heeft zelfs een pelgrimstocht naar Mekka gemaakt.

Waarom zoeken de Black Muslims hun doel — vrijheid, gelijkheid en recht — te bereiken door scheiding (separation) van de blanken en niet door integration, zoals de bekende negerleiders (Dubois, Booker Washington, M. Luther King) en de verenigingen voor de vooruitgang der gekleurde volken (N.A.A.P.C., Urban League) altijd nagestreefd hebben en nog nastreven?

De Black Muslims antwoorden: Wat hebben we daarmee, nu 100 jaar na de opheffing der slavernij, bereikt? Over het zuiden hoeven we niet te spreken. Maar ook in het Noorden is er nog volop discriminatie. Wij hebben geen geduld meer. Sinds het einde van de tweede wereldoorlog zijn een voor een de gekleurde

volken zelfstandig geworden — Indonesië, India, Pakistan, de Philippijnen — en in de laatste jaren hebben onze broedervolken in Afrika allemaal hun vrijheid herkregen. Wij willen niet als enige slachtoffers van raciale onderwerping overblijven. Op de manier van de leiders en verenigingen gaat het veel te langzaam. Zij hebben Uncle Toms van ons gemaakt. Wij maken van onze volgelingen waardige mensen. We hebben de blanken helemaal niet nodig; we hebben onze eigen scholen en onze eigen eethuizen. Wij gaan er niet om smeken samen met de whites op eenzelfde school te gaan of aan eenzelfde bar een ijsje te mogen lepelen. Integendeel, daar hebben we niet de minste behoefte aan. We achten onszelf daarvoor te hoog. De Black Nation zal straks de wereld overheersen. Why integrate with a dying world?

De geweldloosheid „als verdediging" van ds. M. Luther King wordt slavenfilosofie genoemd, die nergens toe leidt. De black man zal alleen gerespecteerd worden, als hij de white man hetzelfde teruggeeft; oog om oog, tand om tand. Malcolm X heeft Luther King tot een bespreking in Harlem uitgedaagd, maar Luther King scheen er weinig voor te voelen. Hij moet gezegd hebben, dat hij „hate groups" die doctrines prediken van „black supremacy", die hij precies even idioot vindt als de „old one of white supremacy".

In wezen hetzelfde principiële bezwaar hebben de Marxisten. Het geloof in de superioriteit van de gekleurden snijdt de kans af op een solidaire strijd van een zwart en blank proletariaat. In hun ogen is een racistisch standpunt in wezen fascistisch, of nu de duivel wit is of zwart.

Wat willen de Black Muslims nu uiteindelijk op politiek gebied bereiken met hun separation? Terug naar Afrika? Zoals Garvey in de jaren na de Eerste Wereldoorlog, toen honderden negers gelyncht en verbrand werden (Red Summer 1919), juist toen ze naast de blanken in de loopgraven van Europa hadden gevochten „to make the world safe for democracy" en gehoopt hadden op een beetje „gelijkheid"? Nee, dat willen de Black Muslims niet. Ze willen wel een eigen

land, een Black Nation stichten, maar dichter bij huis, in Amerika zelf. Eerst namen de leiders met een paar staatjes in de Midwest genoegen, maar nu schijnen het er al negen of tien te moeten zijn! Het komt ons toe, zeggen ze; eerst hebben we drie eeuwen als slaven voor jullie gewerkt en toen nog een eeuw als „free slaves"; we hebben er dus alle recht op. Maar aan de Amerikaanse politiek als zodanig doen de Black Muslims niet mee. Voor verkiezingen hebben ze geen belangstelling; stemmen doen ze niet. Wat kan het ons schelen, of er een democraat of een republikein in het Witte Huis zit?, zeggen ze. Bovendien, waarom zouden we ons aantal zo openlijk bekend maken? Met het aantal van hun volgelingen zijn ze heel geheimzinnig. Na het Afrikajaar (1960) zijn ze bij honderdduizenden toegestroomd en Elijah Muhammad heeft voorspeld, dat het er in 1964 vijf miljoen moeten zijn. (Het aantal negers in de U.S.A. is twintig miljoen).

De situatie is dreigender dan de gewone Amerikaan wil geloven. Hij neemt de beweging niet au serieux en lacht wat om de naamsveranderingen en al de verdere mystieke kolder van de Black Muslims. Maar 't zou wel eens kunnen zijn, dat hij niet het laatst lacht. Wat zal er gebeuren als Amerika niet meer kan rekenen op de loyaliteit van zijn negers? Herinnert U zich, dat Fidel Castro in Harlem toevlucht en sympathie vond? Is hij een white- of misschien ook een black man?

Hoe lang zal de Amerikaanse vlag nog naast die streetcorner-muslims staan?

* C. Eric Lincoln, „The Black Muslims in America", Beacon Press, Boston, (met voorw. van prof. Gordon W. Allport van Harvard University) 1961. Oorspronkelijk als dissertatie verdedigd voor de Universiteit van Boston.

S. Na'aman

MOSES HESS EN HET NIEUWE ISRAEL

In october 1961 werd het gebeente van Moses Hess van het kerkhof te Keulen overgebracht naar Israël en daar op de begraafplaats van de socialistische nederzetting, de kibboets Kinnereth, bijgezet. Het graf bevindt zich naast dat van de verkondiger van de socialistische Joodse staat Nachman Sirkin en naast dat van de leider van de Joodse arbeiders in de verwezenlijkte Joodse staat, Berl Kazenelson. Staande op de begraafplaats kijkt men uit over het Meer van Kinnereth en ziet men de kibboets Eïn-Gev en verderop de bergtoppen, de Hermon en de Golan. In het voorjaar van 1962, honderd jaar na het verschijnen van zijn „Rom und Jerusalem", zal 'de voorvechter van socialisme en zionisme' — zo noemde hem zijn biograaf Zlocisti — in een waardig graf te midden van bloeiende Joodse gemeenschappen zelf een symbool zijn van de ommekeer van de Joodse geschiedenis, die hij met de zekerheid van een apostel heeft aangekondigd. Het probleem-Moses Hess schijnt daarmee op de meest bevredigende wijze opgelost: zijn profetie over de verbinding van socialisme en Jodendom is in vervulling gegaan en de verkondiger heeft de plaats bereikt van zijn visioen.

Het zal stellig niet ontbroken hebben aan zalvende pogingen om aan het tragische leven van Moses Hess een dergelijke harmonisch klinkende uitleg te geven en het zal in het jubileumjaar van 'Rom und Jerusalem' daar ook verder niet aan ontbreken. Het probleem 'Moses Hess' zal hiervoor niet uit de weg gaan. Waaruit bestaat dit probleem?

Moses Hess was tijdens zijn leven een overtuigd communist. In een door hem zelf geplaatste aankondiging van zijn 'Rom und Jerusalem' duidt hij zijn reeds in 1837 verschenen 'Heilige Geschichte der Mensch-

heit' aan als uit de geest van het communisme voortgekomen. Hij hing de meest verschillende en tegenstrijdige wereldbeschouwingen aan, steeds met dezelfde communistische overtuiging. Hij bediende zich van de merkwaardigste methoden van politieke taktiek om het communisme de weg te bereiden. Hij heeft zelf geprobeerd onderaardse wegen naar Napoleon III te vinden. Hij heeft het Jodendom ruw afgewezen en haar zending op het Christendom overgedragen en sinds 1861 opnieuw de wereldhistorische missie van een geregenereerd Jodendom verdedigd.

Vanaf de publicatie van 'Rom und Jerusalem' lijkt het alsof zijn leven langs twee van elkaar onafhankelijke banen verloopt. De socialist Hess wijdt zich eerst aan de jonge Duitse arbeidersbeweging onder leiding van Lasalle en later werkt hij voor de eerste Internationale, die zoals bekend, onder de invloed van Marx stond. De zionist Moses Hess onderhoudt tegelijkertijd een levendige correspondentie met de geestelijke leiders van het Jodendom, onder wie de Amsterdammer Josef Hirsch Dünner een belangrijke plaats inneemt. Hij zoekt contact met Joodse organisaties, in 't bijzonder met de 'Alliance Israélite'; hij publiceert zelfstandige studies op het gebied van het Joodse cultuuronderzoek. Er schijnen twee verschillende persoonlijkheden te spreken uit zijn socialistische en uit zijn Joodse geschriften.

Tussen de brieven, die met het godgevallig 'in Gods naam' beginnen en die, welke aan de socialistische beweging zijn gewijd gaapt als het ware een afgrond. Het gaat hier om werkelijke biografische en ideologische problemen, die voor het grootste deel nog onderzocht moeten worden. Met de eenvoudige formulering van Zlocisti: 'voorvechter van socialisme en zionisme', wiens pionierswerk in beide kampen nog niet naar waarde geschat wordt, komen we er niet.

In dit verband is het interessant vast te stellen, dat zowel de persoon als de gedachtenwereld van Moses Hess juist de laatste jaren de onderzoekers vrij sterk bezighouden, hoewel zij nu bepaald niet van actueel belang zijn.

Terwijl zijn jongere tijdgenoot Lasalle, die toch veel boeiender is, zowel intellectueel gezien als ook wat de actuele politiek betreft, zijn bestaan in de vakliteratuur als bladvulling rekt, zijn van Moses Hess nog onlangs in Den Haag de verzamelde brieven in een voorbeeldige uitgave verschenen [1], heeft dezelfde onderzoeker een omvangrijke inventaris van de geschriften van Hess opnieuw uitgegeven [2], zijn zowel in Engeland als in Duitsland opstellen en monografieën gepubliceerd [3], en dat schijnt alleen nog maar een begin te zijn.

Het werkelijke probleem in 't leven van Moses Hess kan nu met vrij grote zekerheid aangepakt worden. Uit de overvloed van brieven en geschriften blijkt nu wel ondubbelzinnig, dat Hess' bewering over de eenheid van zijn socialistische en Joodse gedachtenwereld geen inbeelding is. Zij bestaat uit een gedachtenreeks, die tegen het eind van zijn leven steeds vaster vormen aannamen: de strijd van het moderne proletariaat is maar een episode in de strijd voor het socialisme, die reeds bij het begin van de menselijke geschiedenis een aanvang nam. De geest van de semietische volkeren was van de aanvang af gericht op sociale gerechtigheid en solidariteit. In de zin van deze historische zending schiep het Joodse volk vóór-socialistische instellingen, wetten en maatschappijvormen, die zich wisten te handhaven door oudheid en middeleeuwen heen, tot in de moderne tijd. Het bewijs hiervoor leveren de verschillende messiaanse en chassidische gemeenschappen. Het is de continuïteit van het Joodse volk, die de garantie biedt dat de nieuwe instellingen, die een geregenereerd Joods volk op vaderlandse bodem tot stand zal brengen, op z'n minst tot die van de oudheid in een verhouding zullen staan als van vrucht tot wortel. Hoe echter, kan het Joodse volk zijn wedergeboorte bewerkstelligen?

Hess geeft een ondubbelzinnig antwoord op deze vraag. Het regeneratieproces van alle volken was ten tijde van de Franse revolutie begonnen. Met behulp van de Franse revolutie zou het ten einde gebracht worden.

De bevrijding van Italië door het Franse leger vormde de aanloop tot de oplossing van de 'laatste nationaliteitenkwestie', ook tot die van het Joodse volk. Frankrijk zou ze tegelijk met die van de andere volken rondom de Middellandse Zee ter hand nemen. Geen volk kan zich onttrekken aan de invloed van de Franse revolutie. Het Duitse volk echter heeft zich steeds meer tegenover de Franse revolutie gesteld. Daardoor verloor het zijn plaats in de geschiedenis. Met de opkomst van Bismarck en de eenwording in het teken van de oorlog met Frankrijk is de reactionaire ontwikkeling van Duitsland afgesloten. Ook het Duitse proletariaat heeft er zijn socialistische perspectieven bij ingeboet. Het is verworden tot niet meer dan een kliek meelopers van de Duitse rassenwaanverdedigers.

Wanneer nu de eenheid van de socialistische en de zionistische gedachten geen moeilijke problemen meer oplevert, dan zitten we toch nog met de tweespalt in het optreden naar buiten, die zich laat terugbrengen tot de vraag: waarom vond Hess niet het contact met de Joodse massa's, van wie hij toch zelf de kolonisatieactiviteiten verwachtte; waarom bleef hij altijd steken in de kring van geleerden, rabbijnen en politieke persoonlijkheden, terwijl het contact met de arbeidersbeweging hem toch zo makkelijk afging?

Ook hier geeft de opnieuw ontsloten correspondentie ons de vermoedelijke oplossing. Hess heeft het contact gezocht en hij maakte zich vertrouwd met de problemen van de Joodse massa's. Dat blijkt wel heel bijzonder uit de briefwisseling met Dünner; maar hij schrok terug voor een werkelijke nauwe omgang met de Joodse massa's. Hij stond verder van ze af dan van het Franse en zelfs dan van het Duitse proletariaat. Doordat hij zich heeft geïsoleerd heeft hij zijn historische rol ten opzichte van het Joodse volk teruggebracht tot die van alleen maar 'voorvechter', zodat hij bij het begin van de zionistische beweging herontdekt moest worden.

De socialistische beweging heeft zich in werkelijkheid voor de zionist Moses Hess geschaamd. Zijn na-

tionaal Jodendom scheen de uitdrukking te zijn van zijn ideologische achterlijkheid en werd vergoelijkt als 'subjectieve oprechtheid'. Daarom werd hij ook daar tot enkel maar 'voorvechter' gedegradeerd, die weliswaar voor Marx en Engels de weg geëffend heeft, maar wier wetenschappelijke betekenis hij niet ten volle begreep. Dat hij de rol van de moderne klassenstrijd en van het proletariaat erkende was natuurlijk prijzenswaardig, dat hij echter nationale bevrijding (bij Hess aangeduid als 'rassenstrijd') primair stelde was ronduit schandalig. Het beste was dan nog zulke hersenspinsels eenvoudig dood te zwijgen. Men deed alles om het werk van zionistische onderzoekers te bemoeilijken.

In de klassieke sociaal-democratie toonde men buitengewoon veel piëteit ten opzichte van Weitling en Hess; maar hun ideeën mat men uitsluitend af aan die van Marx. Daarom heeft men nooit geprobeerd, de socialistische en zionistische gedachten van Hess in hun onderling verband te zien. Dat is echter noodzakelijk wil men de eigen waarde van Hess in een juist daglicht plaatsen.

De poging om Hess' gedachtenwereld in zijn werkelijke betekenis te laten zien was voor de zionistische beweging veel gemakkelijker dan voor de socialistische. Tegen het socialisme had men minder vooroordelen dan het socialisme koesterde tegen het zionisme, ja, in het hart van de zionistische beweging bevond zich zelfs een socialistische stroming.

Wat voor het klassieke socialisme een tekortkoming was, betekende voor de socialistische zionisten juist een voordeel: de onafhankelijkheid van Hess ten opzichte van Marx en ten opzichte van het proletarisch vooroordeel. Het Joodse volk kende geen noemenswaardig proletariaat en men dacht slechts aan kolonisatie en niet aan het scheppen van een industrieproletariaat. Daarentegen waren Hess' verwijzingen naar de bijbelse en na-bijbelse sociale verworvenheden en instellingen een kolossale versterking van zowel het nationale als sociale zelfbewustzijn. Voor Nachman Sirkin en zijn leerling Berl Kazenelson waren de ideeën

van Hess als een licht dat hun opging. Zij vormden een stuk wapenrusting in de strijd tegen een economische opvatting die voor Joods nationalisme geen ruimte liet. Hess, de erkende socialist werd zeer juist gezien als socialistisch zionist, dat wil zeggen als iemand, wiens zionisme socialisme betekende, niet als een zionist, die daarnaast ook nog socialist was. En toch moest men de socialistisch-zionistische ideeën van Hess behoorlijk wijzigen, voor zij als gids voor de jonge arbeidersbeweging in Palestina konden dienen.

Hess beschouwde de topprestaties van ieder volk als de authentieke expressie van zijn geest. De 'Joodse volksmannen', die in instituten en in profetieën de sociale geest van de semietische volkeren gestalte gaven, vormden de belichaming van het Joodse volk en hun daden legden het hele Joodse volk verplichtingen op, zoals het werk van Bismarck het Duitse volk verplichtingen oplegde, socialisten en democraten daarbij inbegrepen.

Dat lag voor Sirkin en Kazenelson totaal anders. Voor hen was de klassenstrijd een levenskwestie en ervaringsfeit, geen aanpassing aan een vreemde ideologie. De ontbinding van het Joodse stadje ging nu wel zover, dat een werkelijk klasse-antagonisme zichtbaar werd. Emigratieproblemen maakten het sociale onderscheid tussen arm en rijk, tussen uitbuiters en uitgebuiten, nog duidelijker. Zou men dit klassebewustzijn projecteren op de Joodse geschiedenis, dan zouden deze 'volksmannen' niet de uitdrukking van een neutrale 'volksgeest' blijken te zijn, maar: klassestrijders. Voor werkers en uitgebuiten werd beslag gelegd op de volksgeest; het messianisme werd zaak van de onderdrukten, het socialisme: een taak voor de arbeiders binnen de natie en binnen elke natie.

Toen de zionistische organisatie na de dood van Herzl haar eerste praktische stappen deed, werd het duidelijk dat ook de nieuwe nationale gedachte volgens klassen verdeeld was. Ook in de nationale beweging onderscheidde men 'twee soorten ratten, de hongerige en de zatte'; er waren geheel verschillende standpunten t.a.v. de problematiek van de emigratie

naar Palestina, en van de kolonisatie, maar ook t.a.v. de politieke problemen in de landen van de diaspora: het was heel gemakkelijk te zien hoe bij zulke waardebepalingen het klassebewustzijn een rol speelde.

Sirkin zowel als Kazenelson verwerkten alle opvattingen van Moses Hess in hun geschriften, maar zij verklaarden ze overeenkomstig hun inzichten ten aanzien van de klassen. 'Werkers van alle naties, verenigt U', was de nieuwe leus; met marxisme heeft dat nu niet veel meer te maken, zoals reeds blijkt uit de gewijzigde woorden van het oude socialistische parool, des te meer echter met de objectieve werkelijkheid van de Joodse massa's en met de problemen van Joodse kolonisatie.

Zou Hess het eens geweest zijn met een zodanige ombuiging van zijn leer? De crisis tijdens zijn laatste levensjaren doet ons vermoeden, dat op deze vraag slechts een positief antwoord mogelijk is.

Tijdens de oorlog tegen Frankrijk in 1870 kwamen Hess' voorspellingen uit wat de anti-revolutionaire rassenheerschappij van Duitsland betrof en ook de houding van de Duitse democratie en sociaal-democratie was wat hij ervan verwacht had. Dat was erg genoeg. Erger nog was het, dat Frankrijk zijn historische zending als inspirator van de revolutie kwijt scheen te zijn. Indien Hess in Napoleon III nog een laatste rest van revolutionaire traditie kon zien, zij het dan ook slechts in verwrongen vorm, dan moest hij de onderdrukkers van de Commune, die het in Frankrijk nu voor het zeggen hadden, wel als de absolute contra-revolutie beschouwen.

Moest nu ook niet Hess de volksgeest gaan zien als erfdeel van de onderdrukten? En de volksgeest zelf van het klassestandpunt uit gaan interpreteren zoals enkele jaren later Sirkin deed?

Wat het jodendom betreft: Had de Alliance israélite niet ondubbelzinnig zijn nationale ideeën afgewezen? Werd het geen tijd de grote bourgeoisie onder de Franse joden op één lijn te stellen met de Duitse en Russische en in haar de vijand van de nationale ver-

nieuwing te leren zien, zoals Sirkin dit onbewimpeld deed?

Slechts zij zijn vandaag de dag nog vertrouwd met de gedachten van Hess, die de school van de klassieke sociaal-democratie en van het klassieke zionisme hebben doorlopen en ook zij kennen Hess slechts in die tegenstrijdige uitleg, die zijn werkelijke ideeën geen recht laat wedervaren. Een moderne Hess-synthese schijnt op komst te zijn: een werkelijke Hess-renaissance hoeft echter daarmee niet samen te gaan. Het ontbreekt Hess nu eenmaal aan de buitengewone intellectuele aantrekkingskracht van een Marx, die altijd weer vriend en vijand geboeid houdt. Hess' manier van zeggen is voor onze generatie moeilijk te verteren en zij geeft gemakkeijlk aanleiding tot misverstand; zijn manier van denken lijkt onnauwkeurig en willekeurig.

En toch zijn er objectief gezien wel aanknopingspunten voor een Hess-renaissance.

In de klassieke sociaal-democratie gold het als onfeilbaar kenmerk van de 'wetenschappelijkheid' van een denker, als hij het moderne industrieproletariaat het monopolie voor historische actie gaf. De moderne socialistische beweging kon zich, na onze recente ervaringen, niet meer binden, zoals ook Hess in feite niet gebonden was.

In de klassieke zionistische beweging gold op dezelfde wijze het uitgangspunt van het moderne antisemitisme en van de 'nood der Joden' van ouds als kenmerk van ideologische rijpheid. Nu wordt dit uitgangspunt steeds meer aangevochten en helt men er toe over in positief Joods-historische waarden de basis van een vernieuwd zionisme te zien, alweer precies zoals Hess dat deed. In feite is de dynamiek van zulke 'renaissancen' van historische persoonlijkheden verstandelijk veel minder te begrijpen, dan dat men uit zulke schijnbaar objectief gegeven onderstellingen een prognose kan opstellen.

Een vernieuwd, op humanistische grondslag gevestigd socialisme hoeft zich even weinig om Hess te bekommeren, als een vernieuwde zionistische beweging,

die zichzelf zou afleiden uit de continuïteit van de Joodse geschiedenis, of uit een herlevende zionistisch-socialistische pioniersbeweging. Aan de andere kant is het mogelijk dat een zgn. Hess-renaissance, net als vroegere Kant- of Hegel-renaissancen, er slechts toe zal dienen moderne stromingen een geschiedkundig tintje te geven zonder iets bij te dragen tot een beter begrip van de historische persoonlijkheid en zijn ideeën.

Als de nu vooruitgang boekende studie van Hess er in slagen zou een scherp omlijnd beeld te vormen van Hess' gedachten en leven, dan is het niet van beslissend belang voor een Hess-renaissance in hoeverre de moderne maatschappelijke stromingen zich van hun geestelijke afhankelijkheid bewust zijn; toch zou het reeds een daad van gerechtigheid betekenen als een nieuw gewonnen Hess-beeld ook bekend zou worden. Nergens is men hierop beter voorbereid dan in het socialistische Israël, waar men hoezeer zich bewust van de crisis van het socialistische willen, tevens nog een sterke binding bewaart met de pioniers Sirkin en Kazenelson. Om van Sirkin en Kazenelson naar Hess te komen, dat is nu echt niet zo moeilijk.

Zou de overbrenging van het stoffelijk overschot van Moses Hess naar de onmiddellijke nabijheid van Sirkin en Kazenelson niet de stoot kunnen geven tot de bewustwording van de *geestelijke* nabijheid?

De collectieve nederzettingen in Israël vormen wel de grootste toenadering die een ideaal van de werkelijkheid kan verwachten; is het teveel te hopen dat zulk een toenadering zich ook bewust voltrekt?

Laten wij het hopen; misschien bestaat er een gerechtigheid.

---

1 Moses Hess: Briefwechsel, uitgegeven door Edmund Silberner met medewerking van Werner Blumenberg. Mounton & Co - 1959.

2 The works of Moses Hess, Leiden 1958.

3 Weiss, John, Moses Hess, Utopian Socialist, 1960. Berlin, Isajah, The life and opinions of Moses Hess, Cambridge, 1959. Lademacher, Horst, Die politische und soziale Theorie bei Moses Hess, 1960. (Archiv für Kulturgeschichte.)

Sonja Prins

ENGELSE EN AMERIKAANSE POCKETS IN DE LAATSTE TIEN JAAR

Engels

Colin Wilson:	**Ritual in the Dark (Pop. Library)**
Iris Murdoch:	**The Bell (Penguin)**
Mary Renault:	**The Charioteer (4 Spuare Books)**
Alfred Duggan:	**The Conscience of the King (Faber)**
Anthony Powell:	**What's become of Waring (Penguin)**
Mark Bradbury:	**Eating People is wrong (Penguin)**

Amerikaans

Allen Drury:	**Advise and Consent (Pocket Books)**
Merle Miller:	**A Gay and Melancholy Sound (Avon)**
Polly Adler:	**A House is not a Home (Pop. Libr.)**
Jay Deiss:	**The Blue Chips (Penguin)**
Peter de Vries:	**Through the Fields of Clover (Signet)**
Sloan Wilson:	**A sense of Values (Pocket Books)**

Er is een verschil tussen de preoccupatie met „values" aan de ene en aan de andere kant van de oceaan. De Engelsen zijn meer dan vroeger op zoek naar „verborgenheden in het donker", en de Amerikanen naar nieuwe „waarden". Hoewel er in de Verenigde Staten ook in dit opzicht een Engelse kant bestaat (waartoe vooral Zuiderlingen als Shirley Jackson en Carson McCullers behoren) zijn de Amerikanen voor ons gevoel overwegend moralisten, die hun opvatting van goed en kwaad (en de toegespitste vorm hiervan: recht en onrecht) de loop van hun verhalen laat beïnvloeden, zoals in Europa vooral in de vorige eeuw gebeurde. Over *Ritual in the Dark*, de knappe speurdersroman van Colin Wilson, waarin zes vrouwen in de dood verdwijnen zonder dat er een schurk, en zonder dat er prikkelende bijzonderheden aan te pas komen, alsof zij hun eigen noodlot voltrekken, schrijft bij-

voorbeeld The San Francisco News, misprijzend, maar toch jaloers: „It makes *Lolita* look like good clean fun". Als Europeaan kom je dan tot de conclusie dat iemand (groeps)moralist kan zijn zonder begrip of gevoel voor moraal, en als Nederlander denk je zelfgenoegzaam: Wat een geluk dat wij dit stadium voorbij zijn. [1]

De Engelsen gaan daarentegen uit van gedragsnormen, zo diep verankerd dat ze niet ter discussie staan. Niet het geweten, dat door wisselende omstandigheden beïnvloed wordt, is hun houvast. Wat goed is op het ene moment, kan slecht zijn in de volgende periode. Maar er blijft een superioriteit van de met rede begaafde mens boven het dier, een zich vanzelfsprekend distanciëren van brute kracht, egocentriciteit en bandeloosheid. Niet voor niets zet Iris Murdoch als motto voorin haar eerste, in 1954 verschenen boek *Under the Net* (Penguin, 1960) de woorden van Dryden, die hij schreef ter gelegenheid van de eeuwwisseling in 1700, het jaar waarin hij stierf:

En altijd vanaf het begin
Hebt gij op een Beest gejaagd;
Uw Oorlogen brachten niets in,
Gij werd door uw vrienden belaagd.
Ziet toe op de wankele Zin
Waarmee het geweten zich schraagt.

In dat jaar, oud, arm en invalide, bleef Dryden, na twee oorlogen met de Nederlanders, die hij haatte, na Cromwell en de Stuarts en Willem de IIIe, na pestepidemieën en de grote brand van Londen, geen enkele illusie over, ook niet die van zijn eigen waarde en zijn vak als dichter. „*The poets who must live by courts or starve*", schrijft hij in de epiloog van bovenstaand gedicht, en hij noemt de oorlog „our consumption". Maar hij houdt zijn integriteit als mens. Voor hem, evenals voor Murdoch, bezit de mens een onaantastbare waardigheid. En op dit punt lijkt het wel alsof de Europeanen, na hun talloze oorlogen, een voorsprong hebben op de Amerikanen. In dit opzicht zijn de Engelsen „weters" en de Amerikanen „zoekers".

Desillusie is geen tragiek en sluit zelfs tragiek uit. Weters doen minder aan zelfbeklag dan zoekers. Daarom behoort in geen land de humor zozeer tot het levenspatroon als in Engeland, een humor die niet op de juiste wijze gewaardeerd wordt door de Amerikaanse broeders. Daar wordt Linklater, met zijn lange reeks groteske persiflages, „slap dash comedy" genoemd, en een satire zoals *What's become of Waring* van Anthony Powell, die vooral bekendheid kreeg door zijn prousteaanse serie *Music of the Times,* [2] een „comic opera novel" (Time). Een bijzonder knappe en actuele satire is *Eating people is wrong*, van de jonge schrijver Mark Bradbury, een verhaal over een droevige „liberal", die zich altijd een beetje schuldig voelt. Erasmus kende deze beklemdheid al, vandaar *Lof der Zotheid.* Uit zijn tijd dateert vermoedelijk ons begrip honnêteté, probité, fatsoen, dat niet discutabel is in oude burgerlijke landen. Discutabel is eventueel alleen de mate van overtreding en de wenselijkheid van tuchtmaatregelen bij overtredingen. Iedere arbiter in de vrije beroepen weet hiervan mee te praten. Fatsoen is zo inherent aan onze beschaving, dat het in geen enkele wet is neergelegd: toch gaat het bij de toenemende complexiteit van de samenleving een steeds grotere rol spelen. Vaak snijdt het dwars door de oude scheiding tussen links en rechts heen (kernontwapening; positie van ontvoogde landen), al blijft het feit bestaan dat meer mensen juist uit fatsoensoverwegingen lid zijn geworden van linkse dan van rechtse partijen. Wat overblijft is zowel het individuele geweten buiten alle schema's om, het fatsoen, als de égards voor de medemens, het medeleven met de ander, het Engelse fair-play. Zo lieten de verzetslieden in de oorlog, of het nu oranjeklanten of antifascisten waren, zich in hoofdzaak leiden door hun fatsoensbegrip. Tegelijk een individuele zaak (ík maak uit wat ik op dit ogenblik moet doen) als een vereiste voor de samenleving — dat is de eigenaard van het fatsoen.

Wat dit betreft hebben de schrijvers en de lezers in „oude" landen het gemakkelijker dan die in de

„nieuwe", met hun zwart-wit-schema's. Een liberal is altijd een „weter", hoe klein en bescheiden ook. Terwijl de „gekwelde kweller", zoals de hoofdpersoon uit *A Gay and Melancholy Sound* wel genoemd is — en er zijn méér figuren in Amerikaanse romans die zo genoemd kunnen worden — een zoeker is en blijft tot zijn dood. De wetende liberal, die zich altijd een beetje schaamt, zowel voor de aanklagers als voor de aangeklaagden, gelooft niet in waarheden, wel in waarden. Het heeft hier geen zin te stellen dat ook deze tradities van „menselijkheid", van de waardigheid van de mens een volk niet beter maken dan een ander volk; maar ze maken het wel geoefender in de omgang met anderen, gewiekster in de samenleving. *Goed* koopmansgebruik betekent immers: trouw zijn aan je woord, doen wat je beloofd hebt. Zonder deze traditie zou er geen handelsverkeer zijn, geen uitwisseling van ideeën, geen moderne beschaving. Ondanks alle spot, die altijd min of meer zelfspot is, houdt de liberal vast aan zijn gevoel dat er sommige dingen zijn die men niet kan doen en andere die men niet kan nalaten, zonder zichzelf te verlagen.

Maar diezelfde liberal staat soms met lege handen. Hij zoekt niet, of weinig, en ònderzoekt dus veel minder. Hij spant zich weinig in; hij neemt geen risico's. Allerlei zaken die vreemd zijn aan de pioniers-tradities in Amerika. Misschien moet men, als schrijver, in een betrekkelijk jonge samenleving opgegroeid zijn om zich met de maatschappij, „de anderen" te kunnen vereenzelvigen; om het eigen werk te ervaren als deel van een gezamenlijke activiteit en verandering. Aan dit gevoel van collectiviteit is het te danken dat een boek als *Advise and Consent*, ondanks zijn anti-progressieve ideologie uit de Amerikaanse legerkringen toch een zodanig beeld van het politieke leven in de Senaat en het Pentagon wist te geven, dat het onlangs, in de Cubaanse crisis, tot in alle details van bijbelse argumenten en abstract-nationale redeneringen werd bevestigd.

Het geloof van Drury in de van God gegeven superioriteit van de Amerikaanse levenswijze is trouwens

een uitzondering. Schrijvers zoals Merle Miller, Louis Auchincloss en Sloan Wilson bezien hun wereld veel relatiever. Maar wat overheerst bij hen is een ongeduldig en soms nors zoeken naar nieuwe waarden, waardoor zij dichter bij de moderne Russen dan bij de Engelsen komen. Alleen Peter de Vries, vooral in zijn laatste boekje *Through the Fields of Clover*, kan zijn wereld tegelijk blijmoedig en satirisch bekijken. Toch heeft hij niet het zelfvertrouwen van de Engelse liberal, die niet de (andere) groep maar zijn eigen, weliswaar sympathieke, feilen tot object maakt, ook als hij groepen caricaturiseert.

De Amerikanen houden van veel licht, ongedifferentieerd licht; hetzelfde licht dat een Duitse radiospreker over de Nederlandse verlichte vensters zonder gordijnen deed uitroepen: „Wo bleibt das Geheimnis?" Met verbazing ontdekken zij de „anderen". Hun naoorlogse schrijvers zijn nu wel definitief het stadium van Dreiser voorbij, die zo perplex was dat hij niet uit zijn woorden kon komen (A rose is a rose is a rose, — maar dan overgeplant op de maatschappij!), en zij laten geleidelijk de bloed- en geweldcultus varen, met zijn tegenhanger Zen en de beats. Typerend is het uitgangspunt van *A Sense of Values*. Een echtpaar met jonge kinderen, de vrouw met een beetje artistieke pretenties, de man met een beetje intellectuele ideeën — attributen die hen niet (meer) tot ongewone mensen maken. Hoe moeten zij vrede vinden met een wereld waarin de vrouw alleen moeder en echtgenote is en de man een commerciële copywriter? Als hij zijn werk zou opgeven om iets te doen wat volgens hem èn haar de moeite waard zou zijn, zouden zij een bohemienbestaan tegemoetgaan, en dat is teveel gevergd. (Ook Colin Wilson, eertijds een angry young man, concludeert in zijn laatste boek *Adrift in Soho:* „Bohemian life is a bore".) Hier ligt dus het nieuwe probleem voor de Amerikaan. Geen verheerlijking meer van het burgerlijk bestaan, maar de vraag of er toch nog iets anders te bereiken valt zonder de belangrijkste dingen overboord te gooien. Het zeer grote publiek dat dit

boek leest, moet verder in de richting van redelijkheid en objectiviteit ontwikkeld zijn dan men uit de kranten zou opmaken.

Niet in tegenspraak daarmee is de verkoop in meer dan 2 miljoen exemplaren van de autobiografie van de onlangs gestorven Polly Adler. Het is vermoedelijk de eerste intelligente, en wat haar eigen belangen betreft, ingetogen, beschrijving van de taken van een bordeelhoudster. De geschiedenis van deze Russisch-Joodse immigrante, die voortdurende gevechten leverde met de magistratuur, altijd aangevallen door gezeten burgers die haar in het donker protegeerden, is een organisch bestanddeel van de geschiedenis van New York in de jaren twintig en dertig, zijn moraal en politiek, zijn clans en zijn gangs. Vóór de laatste oorlog zou een dergelijk sociaal onthullend relaas onmogelijk zijn geweest. En voor het eerst vindt men hier, in dit Amerikaanse boek, ook iets van de vrijere „heidense" erotiek van Lawrence, Joyce en Carey. [3]

De huidige trek naar het heidense element, die de Engelse schrijvers naar het verre verleden voert, of naar de verre primitiviteit (*Lord of the Flies* van William Golding, die nu ook een „pre-historisch verhaal", *The Inheritors,* heeft gepubliceerd, over de nederlaag van de Neanderthalers), is verwant aan het Franse surrealisme van voor de oorlog. Men zoekt door middel van de literatuur hetzelfde punt van tijdeloosheid, waarover het Tweede Manifest van het Surrealisme schreef: „Alles wijst er op dat er in het denken en gevoelsleven een punt bestaat, waarop leven en dood, werkelijkheid en fantasie, verleden en toekomst .... ophouden als elkanders tegenstellingen te worden ervaren". Maar de Fransen hebben het determineren van dit punt nooit geromantiseerd en de Engelsen wel; zij blijken er zelfs meesters in te zijn. [4]

Tegen de conventies van de groepsmoraal reageerde Lawrence en reageren ook, veel gehoorzamer, Christopher Isherwood in *The World in the Evening* (1954) en Mary Renault in *The Charioteer* (1953), een roman over de onderlinge liefde van drie mannen, gezien in

het licht van hun houding en handelingen gedurende de oorlog. Geschriften over de gezins- en vriendschapsproblemen van homosexuelen zijn trouwens tegenwoordig aan de orde van de dag. Niet voor niets stond in een van de laatste nummers van de New Statesman boven de wekelijkse rubriek boekbesprekingen: *Lesbian week.*

Steeds puttend uit het verre (tijdeloze) verleden schreef Mary Renault haar bekende trilogie over de Griekse koning Theseus en zijn tijd, waarvan het laatste deel in 1962 is verschenen: *The last of the Wine; The King must die; The Bull from the Sea.* Alfred Treece koos dezelfde niet-omlijnde periode in Brittannië, voor zijn trilogie: *The Golden Strangers; The Great Captains; The Dark Island.* Alfred Duggan grijpt minder ver, ook psychologisch. Toch zijn zowel zijn eerste verhaal *Knight with Armour* — over de gevoelens van een arme ridder in een van de kruistochten — als zijn meer ambitieuze *The Conscience of the King* — dat in de tijd van het binnendringen van de Saksen in het geromaniseerde Brittannië speelt — uitgesproken mythisch, in de zin die Jung (en Breton) er aan geeft. Treece is primitiever; zijn verhalen kunnen ook door kinderen worden gewaardeerd, evenals volgens hem de verhouding tussen de kleine donkere Picten en de binnendringende Ariërs, die hij beschrijft, nog voortleeft in de Engelse kindersprookjes — de fairies, of de „little folk", die het werk doen voor de grote mensen in ruil voor een kom melk; die de zuigelingen van hun meesters weghalen en er hun eigen kinderen als „changeling" voor in de plaats leggen; en andere merkwaardig taaie reminiscenties.

Zelfs de zeer zakelijke Braine, van *Room at the Top* en *Life at the Top,* laat in *The Vodi* een troep kwelgeesten het leven van de hoofdpersoon leiden. Mythisch is ook de inhoud van *The Bell* van Iris Murdoch. Haar eerste boek *Under the Net* was briljanter, maar stond met *The Sandcastle* nog merkbaar onder invloed van Joyce en Carey. *The Bell* heeft grotere dimensies; het blijft in de herinnering hangen als het

geluid van de klok die zij oproept, een langzaam aanzwellende en wegebbende toon.

In de Amerikaanse letteren is niets wat hiermee te vergelijken valt. In geen geval de natuurgetrouwe sociale romans, die zich in tegenstelling tot die van de jaren dertig vooral in gegoede kringen afspelen, zoals die van Louis Auchincloss: *The Great World and Timothy Colt* (het probleem van de integriteit in de grote zaken- en advocatenwereld) en *Portrait in Brownstone* (een leidende familie in haar sociale aspecten; eigenlijk een terrein dat de Engelse letteren na Galsworthy verlaten hebben), en *The Blue Chips:* over de commerciële intriges van de geneesmiddelenindustrie. Hun Engelse tegenhanger is C. P. Snow, [5] die niet meer zoals Galsworthy de familie vooropstelt, maar wel minutieus het effect van de diverse sociale lagen en standen op het gedachtenleven onderzoekt. Alleen iemand met liberal views kan dergelijke onderzoekingen tot een goed einde brengen. Daarbij is Snow, ook door zijn wetenschappelijke opleiding, een intellectueel zonder de gêne, en natuurlijk zonder de vijandschap voor het intellect, die schrijvers zoals Jay Deiss nog wel eens dwars zit. Over de opvoering van een van zijn laatste boeken als toneelstuk in New York schrijft Time: „*The Affair* is an affair of justice, treated with a Galsworthy-like concern for the niceties of fair play." De denigrerende uitdrukking *niceties* wordt gebezigd omdat het gaat over het ontslag op onrechtmatige gronden van een communistische professor.

Aan de andere kant mist Amerika, merkwaardig genoeg, nieuwe arbeidersschrijvers, die qualitate qua schrijven, zoals in Engeland Braine, Sillitoe en Barstow. [6] In de Verenigde Staten staat men dan ook niet voor het socialistische probleem waarmee Engeland te maken heeft: de confrontatie van owenistische, frugale normen in het leven van traditionele arbeidersfamilies, met een situatie van een overvloed van gebruiksartikelen en vrije tijd. De oude tradities trekken daarbij ook in de romans aan het kortste eind.

*

Amerika kampt met het probleem van het intellect. Zowel J. D. Salinger als, op een ander plan, Merle Miller, kozen als onderwerp personen met een uitzonderlijk hoog I.Q., die niet alleen de lusten maar ook de lasten van hun begaafdheid dragen, tot en met hun zelfmoord. Het zijn de eeuwige praters van wie men overtuigd is dat zij zeer intelligent maar in gelijke mate in hun gevoelsleven onbetrouwbaar zijn. Bij Salinger komt dit vooral tot uitdrukking in Seymour, de oudste en begaafdste van een gezin van intelligente wonderkinderen, die even de kamer uitloopt om zich dood te schieten. *A Gay and Melancholy Sound* van Merle Miller draait in zijn geheel om dit thema: Een jongen die zo begaafd is, dat hij dùs geen warme gevoelens kan hebben, noch voor zichzelf noch voor anderen. Het is het Amerikaanse beeld van de egg-head, de intellectueel, geherwaardeerd in de enkele jaren na de publikatie van *Advise and Consent* in 1959 en beïnvloed door de spoetniks: bij Drury was (en is nog, in zijn laatste boek *A Shade of Difference* — dat men van veel lager gehalte acht) de egg-head een dwaze en moreel abjecte figuur; bij Miller is hij een haarscherp denkend en ook intuïtief begaafd kunstenaar, die tot alles in staat is behalve genegenheid en daarom geïsoleerd moet leven. Dit is natuurlijk voor degenen, die het woord „togetherness" geschapen hebben, het ergste wat een mens kan overkomen. De moeilijkheid is dat men nu de „normale" gang van zaken weerzinwekkend begint te vinden. Salinger schrijft b.v. in *Zooey:* „Je hoeft er alleen maar een psychiater bij te halen die niets anders te doen heeft dan mensen leren om zich aan te passen aan de lol van de televisie en elke woensdag het nieuwe nummer van Life en een reis naar Europa en de H-bom en de presidentsverkiezingen en de voorpagina van de Times . . .". *Zooey* werd in 1957 voor het eerst gepubliceerd; in 1961 verscheen het met *Franny* (1955) in boekvorm; sindsdien bleef het op de lijst van bestsellers; terwijl het eerste boek van Salinger, *The Catcher in the Rye,* ook nog verplichte lektuur is op de universiteiten. Men kan dus niet zeggen dat de Amerikanen afkerig zullen

blijven van de highbrow. Tegenover de anti-rationelen van de vorige generatie — Steinbeck, Faulkner, Caldwell, Hemingway — die niettemin even idealistisch (moralistisch) [7] waren als de rationelen en tegenover de „oorlogswinstmakers" Norman Mailer, John Hersey, Leo Uris, is duidelijk een nieuwe stroming merkbaar, die de rede onderzoekt op haar eigen merites èn met het oog op mogelijke nieuwe gedragsregels in de maatschappij. [8] Maar ook en vooral uit een oogpunt van „zindelijkheid". Voor de aanhangers van Salinger is phoniness (schijnheilige kletspraat) een van de ergste dingen.

Men kan rustig zeggen dat deze schrijvers bezig zijn aan de ontwikkeling van een nieuw fatsoensbegrip, zoals de Engelse schrijvers het in de loop van de vorige eeuwen hebben gedaan. Misschien zullen zij hiermee verder komen dan de Engelsen, voor wie het begrip „phony" lang niet zo'n schrikbeeld is.

---

1 De Nederlanders waren eens de Amerikanen van Europa. Over de „waarde-systemen" in Nederland schreef mevrouw Verwey-Jonker in „Ethical Values in International Decision-Making" (Nijhoff, 1958): There is, however, one disturbing factor in this general picture of mild and rational co-operation: as soon as moral principles are involved there are apt to be very strong feelings for or against an issue. As a result of these principles a strain of moralism in our dealings with other peoples has always been apparent.

2 De eerste drie titels verschenen in 1962 als Penguin: **A Question of Upbringing, A Buyer's Market** en **The Acceptance World.**

3 Joyce Carey in **Herself Surprised** en **A Fearful Joy** (Penguin).

4 Dit verschijnsel, zonder romantisering, ziet men ook in de na-oorlogse Nederlandse romanliteratuur. **Goed** is in de ogen van deze schrijvers niet billijk of rechtvaardig of religieus. Goed is alleen de relatie tussen één mens en een ander (Anna Blaman, Jan Wolkers, Jaap Koopmans).

5 Ook Snow is bezig aan een vervolgserie, **Strangers and Brothers.** De laatste Penguin-delen hiervan zijn **The Conscience of the Rich** en **The Affair** (1958 en 1960).

6 Alan Sillitoe: **Saturday Night and Sunday Morning** (Pan Books, 1958). Stan Barstow: **A Kind of Loving** (Penguin, 1962).

7 Hemingway en Faulkner waren, en Steinbeck is, winnaar van de Nobel-prijs voor letterkunde. De omschrijving van degenen die hiervoor in aanmerking komen luidt, in het testament van Nobel: „Die op het gebied van de literatuur het opvallendste werk heeft gemaakt met idealistische strekking."

8 In de Europese literatuur situeert Dr. J. J. Mak een overeenkomstige geestelijke revolutie, „resulterend in de erkenning van de ander in zijn anders-zijn, de overwinning van het superioriteitsgevoel t.a.v. eigen ras of geloof" (De Nieuwe Stem 1960, nr. 3) in de eerste helft van de dertiende eeuw. (Hetgeen niet wegneemt dat de Inquisitie daarna is gekomen.)

KORT BESTEK

Kaalscheren: blijvend symbool van studentikoze onwaardigheid?

De straffen zijn gevallen, de hoogmoed van het studentencorps daarmee nog allerminst. De verbeteringen in de groentijd zijn uitsluitend door de omstandigheden afgedwongen, door de inwendige verbetering, door de maatschappij. Of er enige hoop is op werkelijke inwendige verbetering moet men dus nog helemaal afwachten. Er zijn genoeg blijken van tegenzin die daarover nog niet veel hoop geven, al zullen de jaarlijkse (traditionele!) excessen noodgedwongen binnen de (welke?) perken worden gehouden.

Het corps zal ongetwijfeld volhouden dat het bij dit alles niet zijn gezicht heeft verloren en het zal ook blijven staan op de onafhankelijkheid waarop het prat gaat. Het een en het ander is schijn, want naar buiten is het uitermate pretentieuse gezicht van het corps voor en na een vergedreven conformisme van uiterlijk vertoon en hoofdrol spelen, erbij willen zijn bij officiële Nederlandse plechtigheden, tot en met aan alle conventies aangepast en deze nog overtroevend, een „pro juventute" dat zijn uitdrukking vindt in een volledig „pro senectute". Naar binnen houdt het vast aan een onafhankelijkheidsvertoon dat ook de uitspattingen hooghoudt en de excessen heeft gedekt en mogelijk gemaakt, onder het motto van een non-conformisme dat door de gedragingen naar buiten wordt gelogenstraft, waaruit duidelijk blijkt dat zowel dat

conformisme als dat non-conformisme voos zijn. Het laatste blijkt ook maar een conformisme te zijn dat als de grootste halsmisdaad het aan het licht brengen van slechte gewoonten binnen de clan ziet.

En zo blijft dus de groentijd op voet van een geforceerde ongelijkheid bestaan, waarbij de minderwaardige elementen gemakkelijk de boventoon voeren en hun inferioriteit aan de novieten als superioriteit opdringen. Dat moeten de goede elementen in het corps dan verder zelf maar weten; of ze dit zo willen laten en of de mindere soort daarbij de boventoon zal houden, is hun zaak, heet het. Tot zekere hoogte is dat zo: een ieder blijve baas in eigen huis, al ziet men nergens zo duidelijk als hier dat er baas beneden baas is! Maar daarom behoeft de samenleving nog geen genoegen te nemen met het naar buiten treden van die kunstmatige ongelijkheid door de kaalgeschoren groenen in het stadsbeeld te dulden. Dit „symbool" van de ongelijkheid is zodra het buiten de sociëteit treedt voor de maatschappij onverteerbaar!

Het herinnert met de grofste tactloosheid aan het ontnemen van de menselijke waardigheid door de nazi's aan hun gevangenen, het kwetst het Nederlandse volk en allen die slachtoffers van deze terreur betreuren in het bijzonder in een groot, en ongeneeslijk gemeenschappelijk leed. Dit teken van het afnemen der rechten van de mensenlijke waardigheid is in wezen niets anders dan de vrijbrief tot de excessen, en daarom is dit symbool onduldbaar. Waar het zich vertoont zal de samenleving daartegen hebben te protesteren. De burgemeesters hebben de bevoegdheid het te verbieden om dat het aanstoot geeft en tot verstoring van de openbare orde minstens zoveel en meer aanleiding geeft dan een of andere toneelvoorstelling.

Men drijve dit minderwaardig symbool der ongelijkheid terug tot daar waar het, binnenshuis, dan tenslotte ook eindelijk eenmaal als minderwaardig en voor eigen zelfrespect onhoudbaar begrepen zal moeten worden.

A. D.

Drie en twintig uur televisie maken en kijken is wel vermoeiend geweest. Gelukkig zijn er voldoende lauweren binnengehaald waarop Nederland tevreden kan gaan rusten en dromen over de grootheid van het kleine volk, daar ook Jan met de Pet weet wat geven is, zoals de burgemeester van Arnhem treffend opmerkte.

De golven van negentiende eeuwse liefdadigheidszin zijn hoog gekomen. Het was een verheffend schouwspel: het Nederlandse volk, bewerkt door de modernste media, kwam massaal tot goed doen. (Het is goddank nog een vraag of het met dezelfde middelen tot massaal kwaad doen gebracht kan worden.)

Wat is er mooier dan een grote, nationale bedelactie voor een goed doel met de gelegenheid voor het afkopen van schuldgevoelens, hoogconjunctuurfrustraties en verantwoordelijkheidsbesef met een tientje of een ton, naar draagkracht.

Als het een beetje wil hebben we er bovendien binnenkort nog een toeristische bezienswaardigheid bij, met slagboompjes en een tol. Maar de tolbetalers zijn de grote groep van half- of nog minder-validen die tot voorwerp gemaakt worden van vernederende bedelpartijen, waarvan ze gedeeltelijk afhankelijk zijn. Van hen zal maar een klein percentage van het dorp kunnen en willen profiteren.

Deze en soortgelijke beschamende èn incidentele acties zouden volkomen overbodig zijn als het *recht* van deze mensen op zo groot mogelijke steun wettelijk vastgelegd zou zijn. Onze minister van maatschappelijk werk is blijkbaar nog niet tot dat inzicht gekomen. Zij toonde zich alleen maar verheugd dat er in het Nederlandse volk iets „losgeslagen" was, waardoor er begrip was gekomen voor de moeilijke situatie van sommige Nederlanders. Een merkwaardige minister van een merkwaardige regering die het volk komt bedanken voor eigen falen.

A. M.

EX LIBRIS

Men kan er op aan dat een nieuwe roman van **Hella Haasse** niet op haar vorige zal lijken. Daarin verschilt zij zeker van oudere schrijfstersgeneraties. **De meermin** (Querido, 1962, A'dam) is geen **historische roman als Het woud der verwachting** en **De scharlaken stad,** geen verhaal uit een andere wereld dan de onze zoals **De ingewijden,** dat in Griekenland speelt. Maar met „Amsterdamse roman" is het ook niet getypeerd, want dat het in Amsterdam speelt is wel van belang voor de geloofwaardigheid van milieu en sfeer, voor de gewaarwording van levensware nabijheid, maar voor het wezen van het boek is het overigens bijkomstig. Waartoe zich echter het hoofd erover te breken, of het een familieroman is (tot zekere hoogte, het gaat over, of om een familie, in drie generaties), een psychologische roman, maar wat zegt die benaming, zou dat staan tegenover een onpsychologische roman, en wat zou dat dan weer voor iets moeten zijn?

Laten wij liever vaststellen dat het een werkelijke **roman** is, niet een pseudo-roman zoals zovele die in proza uitgestreken lyriek zijn of een met papieren bijfiguren bezwaarde autobiografie, een vlieger die aan de lijn daarvan als roman toch niet opgaat; de meeste beginnersromans zijn dat namelijk. Maar al sinds haar vorige romans, en zeker sinds De ingewijden ben ik ervan overtuigd geraakt, dat Hella Haasse een van de zeer weinigen in ons land is die werkelijk een roman kan schrijven, met de verstrengeling van tal van onderling met elkaar verbonden gebeurtenissen. Het doet plezier te merken dat een auteur het métier kent, het heeft willen leren en niet gerust heeft alvorens dat meester te worden.

Hella Haasse houdt ervan in haar romans veel mensen uit elkaar te houden, te blijven weten wat deze wilden of wat zij ermee wil, te beseffen wat er in hen omgaat, veel waarnemingen daarover te doen zonder die zoals vroegere prozaïsten deden al te uitvoerig mee te delen, ze liever, en beter, weer te beperken door zich te houden aan die observaties die symptomatisch zijn, waaraan men een levensbeeld in het verlengde ervan zich als geheel kan voorstellen. Zij omringt zich in haar romans met mensen zoals Couperus dat kon (dat zal wel ieders instemming hebben, gegeven zijn onverminderde of gestegen roem) en Antoon Coolen (dat geeft men misschien met meer aarzeling nog toe) en (nu begint men kopschuw te

worden, maar men moest het eens verifiëren en zich op geen aan tijd gebonden eigenaardigheden blind staren) Top Naeff en Ina Boudier en ook Querido, temidden van de Jordaners in zijn romans. De schrijfster zal het als een hulde willen beschouwen dat ook zij in haar romans, die men er niet voor ouderwets om zal houden, vele mensen en karakters en lotgevallen weet te hanteren, en af te wisselen, en de aandacht ervoor gaande te maken en mee vast te houden.

Zij weet er ook het tempo in te houden, en bij haar vorige romans vergeleken lijkt mij dit wat versneld. Een groot aantal filmbeelden volgen elkaar op met sterke wisseling van plaats van handeling en tijdstip. De suggestie van het tempo wordt verhoogd doordat niet als in vroegere romans b.v. drie generaties als romanverdiepingen boven elkaar worden gebouwd maar alles wordt samengetrokken in een vloeiend heden, met ver en nabij verleden doortrokken. De gehele roman speelt zich in één etmaal af maar van die positie in het heden uit gaan er voortdurend zoeklichten tot in het verleden van de ouders der hoofdfiguren, die de geheimen daarvan, of tot in het dichterbije verleden van bezetting en verzet die de weer zo geheel andere soort van geheimen dáárvan onthullen of eerst aftasten. In die wijze van suggestief, behoedzaam en geleidelijk onthullen heeft de roman ook trekken van de speurdersroman, niet voor niets een familietrek bij deze auteur.

Als criticus wil men niets liever – tenminste zo gaat het mij – dan behalve een onderzoeker toch tevens een gewoon lezer zijn en blijven, en geboeid kunnen zijn, en in spanning gebracht, niet alleen door dramatische of tragische menselijke contrasten maar ook gewoonweg door onopgehelderde feiten. Zo houdt het verhaal de vraag bij ons gaande wat er in de bezettingstijd gebeurd kan zijn, en waarom, met degene van wie bij een villa in een villadorp buiten Amsterdam, in een put na jaren de stoffelijke resten zijn gevonden. Maar de boventoon behoeft dat element van speurdersroman niet te krijgen, voor mij als lezer doet het er zeker niet toe dat ik precies veertig bladzijden na de eerste vermelding van die macabere vondst deze wel dacht te kunnen identificeren. Maar het gaat immers in deze roman om zoveel meer, en zeker meer dan uiterlijke feiten. Vooral juist over het onopgehelderde niet van feiten maar in de verhoudingen tussen mensen. De vraag daarnaar stelt zich dwingend dwars door een aantal groeperingen van mensen heen. In het huis onder de gevelsteen met de meermin, als dreigend

voorteken van afbrokkelende zekerheid in een stormnacht aan het begin van de roman neergestort, aan het eind van het romanetmaal met veel ander verleden in de vuilnisemmer opgeruimd – in dat huis van hedendaagse samenwoning van twee familiegeneraties, in een tijd waarin de jeugd niet het ouderlijk huis uitvliegt maar noodgedwongen weer erin met alle complicaties van dien, zijn de verhoudingen waar te nemen van Leonard en zijn vrouw (en om deze beide gaat het in het boek wel bovenal, op hun psyche, band en verwijdering is het diepst ingegaan), van hun kinderen en van hun ouders of schoonouders, alle dus met zoveel kruisingen als de verhoudingen zich over deze vier volwassenen en de drie jonge kinderen verdelen of manifesteren, bij de kinderen voornamelijk illustratief voor de gegroeide gezinsverhoudingen en sfeer of sfeertekorten.

Maar dan is er nog het spoor dat buiten het huis voert, naar de in drie generaties te volgen „jeugdzonde" van de deftige oude heer, en in de derde plaats is er de groepering van de verhouding van Leonard, tot zijn confrère en compagnon op het advocatenkantoor, een verhouding die teruggaat tot het verband in de verzetsgroep uit de oorlog. Men moet nogal scherp opletten om iets van de dubbelzinnigheid van deze, mij als karakter iets te weinig uitgewerkte figuur van de voormalige verzetsleider en zijn zelfverdubbeling of zelfsplitsing tot in zijn acties na de oorlog te begrijpen, hij behoort tot de boeiendste figuren uit het boek, een roman op zichzelf waard. Meer dunkt mij dan het schrijverswereldje met de prijzenpolitiek en de stuurloze talenten als vierde milieu uit het boek waarin een beetje wordt geofferd aan de zichzelf op de hielen zittende kunstenaarsproblematiek waar de meeste jonge romanauteurs in opgesloten blijven maar die deze schrijfster al lang bewezen heeft niet nodig te hebben, al kan men tegenwerpen dat ook dit milieutje tenslotte zijn recht op beschrijving heeft, als zijtoneel in deze veel grotere toneelbouw, en met een visie die het losmaakt van de gebruikelijke subjectieve artistenproblematiek in de vorm van zelfreproducties als bij de meesten. Leven als leven, mensen als mensen te beschrijven en erachter de dreigende vraagtekens rondom de levenszin te zien rijzen, de schrijfster heeft het opnieuw bewezen hoezeer zij het vermag, meer nog misschien dan in het grote griekse verhaal, dankzij de verdieping in karaktertekening der twee hoofdfiguren en het centrale probleem van wat twee nauw verbonden mensen tegelijk samenbrengt en verdeelt. Doortrokken dat

alles van vele plastische of symptomatische momentopnamen, zij het een kermistent of een draaiorgel, een cineac, een orthopedische schoenmakerij of de bouwput van een modern hotel en het tragisch ernaast weggetrilde cliché-fabriekje van een oud-verzetsman.

Aan het slot van de roman buigt in de tweede generatie de „jeugdzonde" onverwachts naar het onouderlijk huis toe, waar deze zovele tientallen jaren op eerbiedige afstand van is gehouden, en men zou menen dat met deze nieuwe complicatie een nieuwe roman kan beginnen. Of wil het alleen zeggen dat de criticus geboeid lezer is gebleven en er nog niet genoeg van heeft? En de schrijfster verre van uitgeput is.

Anthonie Donker

NIEUWE KUNSTPOCKETS

Kunstpockets, liefst zo volledig mogelijk in kleur, vormen een belangrijk bestanddeel van onze hedendaagse kunstconsumptie. Het schijnt wel als of de markt op dit punt onverzadigbaar is, hoewel de uitgevers achter de schermen wel beter weten. Maar wat er nog mag volgen: telkens dienen zich weer nieuwe reeksen aan en de twee jongste die voor mij liggen zijn van A. W. Sijthoff, Leiden, „Kunst en Kleur", en de Unesco-Kunstpockets van J. M. Meulenhoff, Amsterdam. En ook hier weer gaat het om internationale uitgaven, in het Nederlands vertaald, zodat de hoge cliché-kosten der kleurenreproducties door een grote, meer-talige oplage worden goedgemaakt.

Het is een ambivalent verschijnsel. Men kan er om huilen en lachen. Onloochenbaar wordt zo de kunst in afbeelding en inleiding onder een zeer groot publiek gebracht, dat dus ook kennelijk genoeg belangstelling heeft. Daarbij staan wat de meeste reeksen betreft de beschouwingen op zeer hoog niveau, omdat de besten zich voor dit werk lenen: de besten uit een nieuw genre van kunstbeschouwers, lettré's op de grens tussen kunsthistoricus en kunstcriticus, tegenover de wetenschappelijke acribie van de kunsthistoricus met de durf tot de grote greep, de riskante visie, het menselijke of algemeen historisch aspect, tegenover de kunstcriticus met meer wetenschappelijke eruditie. Frankrijk kent een reeks van

dergelijke figuren, zoals Jean Leymarie, Jacques Lassaigne, René Huyghe, Marcel Brion, Jean Cassou, Raymond Cogniat, Georges Charensol, en het zijn de vijf laatste namen, die ook borg staan voor de eerste vijf verschenen deeltjes van Kunst en Kleur.

De andere kant is, dat deze stortvloed van kleurplatenboeken opnieuw tot een vervreemding leidt, tot een gemakzuchtig bladeren wordt, dat zich tussen de kunst en de kijker plaatst. Hier wreekt zich het commerciële van deze bonte doekjes, smakelijk op consumptie ingesteld, met kleuren die vaak „opgepept" en nog vaker uiterst gemeen en vervalsend zijn, een vloekende technicolor waarachter de kunstenaar in zijn streven naar zuiverheid, helderheid en klank vrdwijnt. De grote verovering van de moderne kunst is de kleur, zegt men vaak. Maar deze lust tot kleur, deze „goût de notre temps" zoals een Skira-serie heel openhartig heet, dreigt in het kleurenpocketboek te degenereren tot heel de wereld der schilderkunst met dezelfde smakelijke, goedkope sausen is overgoten en de plaatjeskijker zijn eigen bonte boekjes verkiest boven het oorspronkelijke kunstwerk, dat hem achteraf teleurstelt en niet meer bevredigt. En van deze slechte, vervalsende reproducties wemelt het ook in de deeltjes van deze serie, die zich in dit opzicht overigens niet eens ongunstig van soortverwante uitgaven onderscheidt. Men zij alleen gewaarschuwd: zo is de kleur niet van Cézanne, de moeilijkste en daarom de meest gemaltraiteerde, noch van Van Gogh, Degas, Chagall en Picasso, die het eerste vijftal vormen. Maar vooral de inleidingen van René Huyghe (tot Cézanne) en van Jean Cassou (tot Picasso) zijn juweeltjes van esprit, terwijl Raymond Cogniat zelfs op een zo doodgeschreven onderwerp als Vincent van Gogh nog een frisse, in sommige opzichten zelfs nieuwe visie weet te geven. De serie Kunst en Kleur kost *f* 4,95 per deel.

Van bezwaren kan er bij de Unesco Kunstpockets van Meulenhoff, in samenwerking met de Unesco uitgegeven, eigenlijk geen sprake zijn. Hun deugd is het, kunstgebieden visueel te ontsluiten die voor de gewone sterveling niet of moeilijk toegankelijk zijn, afgelegen of verstrooid, zoals bij deze eerste deeltjes Graf- en tempelschilderingen in Egypte, Perzische miniaturen in Iran, Romaanse schilderkunst in Spanje en Vroege Russische ikonen. Daarbij zijn de kleurreproducties, gegeven het kleine formaat, verrassend zuiver en ingehouden, met een grote verantwoordelijkheid gebruikt. Het instructief-efficiënte staat bij deze reeks op de voorgrond, zowel in de sobere, geconcentreerde kunsthistorische tekst (in bovengenoemde volgorde van Christiane Desroches-Noblecourt,

Basil Gray, Juan Ainaud en Victor Lasareff), in de opname van landschaps- en situatiefoto's tussen de tekst, in de beknopt gehouden bibilografie en in de uitvouwbare en dus naast het bekijken te gebruiken lijst van illustraties. De prijs bedraagt hier: *f* 3,25 per deel.

Hans Redeker.

Dr. L. Landgrebe: **Moderne Filosofie;**
Uitgave: Het Spectrum.

In zijn inleiding tot deze pocketuitgave van de Aulareeks maakt de schrijver geen geheim van zijn standpunt, dat voor hem alleen vanuit de eigen traditie en historische situatie te filosoferen is. De uitheemse wijsbegeerte zal slechts bij zijn studie betrokken worden, voor zover ze vanuit de Duitse begrepen kan worden. Vooral Heidegger en Husserl worden door de schrijver, die blijkens de omslag zelf een leerling van Husserl is geweest, uitgebreid belicht.

Amerikaanse en Engelse filosofie worden bewust buiten beschouwing gelaten, wat gezien de filosofische afkomst van de schrijver misschien niet zo verwonderlijk is, maar ook een figuur als Sartre komt weinig of nauwelijks aan bod. De zo enigszins misleidend geworden titel van het werk in aanmerking genomen, kan het van nut zijn op deze beperking van het onderwerp te wijzen.

Van vele andere inleidingen onderscheidt de besprokene – die een zekere kennis van de geschiedenis der wijsbegeerte veronderstelt – zich, doordat zij niet de filosofie van de behandelde figuren als één geheel achter elkaar presenteert, maar is verdeeld in verschillende hoofdstukken, die gebieden als het wezen van de mens, het begrip „wereld", geschiedenis, kunst, kennen en handelen behandelen.

De ontwikkeling, die de visie hierop in de opeenvolging van enkele filosofieën ondergaan heeft, wordt nagegaan, en gedeeltelijk wordt hierbij de systematische methode van behandeling weer verlaten, in zoverre als hoofdstukken uiteenvallen in de uiteenzettingen van wat een beperkt aantal filosofen over het betreffende onderwerp heeft gedacht. Zo is het hoofdstuk „het begrip wereld" een weergave geworden van achtereenvolgens de visies op dit punt

van de metafysicus N. Hartmann, Husserl en Heidegger. Deze laatste zou de man zijn, die nadat lange tijd de Cartesiaanse scheiding tussen bewustzijn en object de vooronderstelling van de filosofie is geweest, er revolutionair in geslaagd is, deze scheiding te dichten.

In deze inleiding, die geen volledigheid beoogt maar een oriëntatie in enkele filosofiën, houdt de schrijver zich aan de Duitse wijsgerige terminologie, en affiniteit hiermee of tenminste de wil zich met deze vertrouwd te maken, lijken mij noodzakelijk om ten volle van deze studie te profiteren. Zelf thuis in de wijze van filosoferen gangbaar rondom figuren als Husserl en Heidegger, volgt de weergave van de schrijver de betreffende filosofen meer op de voet, dan dat hij hun uitdrukkingswijze interpreteert.

R. M.

China tussen eergisteren en overmorgen;
Redactie: Wertheim - Zürcher.
Van Hoeve, Den Haag, 1962.

In dit boek, het visitekaartje van de Stichting China Studie Comité, wordt door een vijftiental leden van het C.S.C. een panorama ontvouwd van China, zodanig dat het de intelligente krantenlezer eindelijk eens het minimum aan de zo noodzakelijke achtergrond geeft om met beter begrip de recente ontwikkeling in het ons nog altijd **Verre** Oosten te kunnen blijven volgen. Zodoende wordt ook China's recente heden en verleden in een helder, vaak verrassend, zij het soms wat onorthodox licht gesteld.

Na een kort voorwoord van de voorzitter van het C.S.C., prof. dr. Bart Landheer, opent de opvolger van onze vermaarde Duyvendak, prof. Hulsewé, de rij met een **Historisch overzicht van het Oude China.** Met zijn 12 bladzijden tellende aperçu bewijst hij opnieuw – want eerder schreef hij een magistraal hoofdstuk in Golo Mann's Prophyläen Weltgeschichte – hoe in de Chinese geschiedenis duidelijke ontwikkelingslijnen zijn te trekken. Dan volgt Erik Zürcher, de jongste hoogleraar in Leiden, die de „Dialoog der Misverstanden" (titel van zijn inaugurele rede) hier door-

breekt met een lucide: „**Het moderne China - afbraak en vernieuwing**".

Na een belangwekkend overzicht van Jan Fontein: **Archeologie in het nieuwe China,** worden we met de neus gedrukt op feiten, cijfers en de interpretatie ervan.

De essays van Wertheim: **China's Bevolkingsvraagstuk,** Brand: **de Economie** en de interessante bijdrage van de directeur van het Delftse Waterloopkundig Laboratorium Ir. H. J. Schoemaker: **Indrukken van het Waterbeheer in China** vullen elkaar op gelukkige wijze aan. Zij roepen een beeld op van planning en noeste arbeid, van inzicht en doorzettingsvermogen, van mogelijkheden en moeilijkheden, een beeld dat essentieel is voor een ieder die iets van het moderne China wil begrijpen.

Kort vertelt daarna Zürcher iets over **Taal en Schrift,** en aldus voorbereid lezen we het even boeiende als gedegen essay van Jonker: **Hoogtepunten van de Chinese literatuur,** gevolgd door een voortreffelijk overzicht **Beeldende Kunst** door Gan Tjiang-tek, conservator aan het Museum van Volkenkunde.

In Kwee Swan Liat's bijdrage: **Godsdienst en Ideologie** is de essentie vervat van de methodiek waarmede de wijsgeer Kwee in feite reeds sinds zijn te weinig bekende „Methods of Comparative Philosophy" tracht deze moeilijke materie voor de algemene lezer toegankelijk te maken.

Verrasend in de bundel is voorts de wijze waarop het gedegen essay van prof. Van der Valk: **Familie- en Erfrecht in Communistisch China** en de uit het hart en eigen waarneming geschreven bijdrage van mevrouw Van Tricht-Keesing: **Emancipatie voor de Chinese vrouwen** op elkaar aansluiten. Dan in dit kralensnoer een kostbare parel: mevrouw F. Thung-Macdonald's: **Mensen van China** is een van de meest ontroerende documents humains waarmede ooit het „probleem" van het vreemde China aan de buitenstaander nader werd gebracht. Hier wordt ons, die aan het studeren zijn, plotseling de relativiteit van alle wetenschappelijke benadering duidelijk. Hier geldt slechts het Cor ad cor loquitur, wat uit het hart komt, ontroert de harten. Slechts zo kan de ene wereld zich realiseren als één family of man.

Prof. Röling sluit dan de bundel met **China en de wereld,** een analyse van de internationale politieke situatie, op de hem eigen wijze, scherp, indringend, van een meeslepende zeggingskracht en formulering, een magistraal slot, dat vele perspectieven opent.

P. Jansen Schoonhoven

Aan dit nummer werkten o.a. mee:

Gerard Heederik, student, publiceerde in „Dichters van morgen", „Ontmoeting" en „KAF T".

Dr. B. Landheer, directeur van de Bibliotheek van het Vredespaleis te Den Haag, tevens bijzonder hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, publiceerde o.a. „Pause for transition", „Mind and Society" en „Sociologie van de Internationale Betrekkingen".

P. Jansen Schoonhoven, redacteur van „De vragende mens", werkte van 1926—1936 bij de Java China Japanlijn en Nederlandse Havenwerken in het Verre Oosten. Publiceerde o.a. over het Chinese militaire denken.

Lizzy Sara May, publiceerde „Blues voor voetstappen", gedichten, „Zingend als een zinkend schip", gedichten, „Oom Soes heeft gehuild", verhalen. De gedichten in dit nummer zijn uit de bundel „Tijd voor magnetisch vuur", die binnenkort bij Bruna verschijnt.

S. Na'aman, lid van de kibboets Kinnereth in Israël, geeft in zijn artikel in dit nummer, een eeuw na het verschijnen van het boek van Mozes Hess: Rome en Jeruzalem, een samenvatting van diens streven en denkbeelden.

Hans Redeker, kunstredacteur van het Algemeen Handelsblad, studeerde filosofie, rechten en kunstgeschiedenis. Publikaties: Existentialisme (De Bezige Bij); Over de crisis van het kunstenaarschap (idem); De tijd in ons hart, verzen (Kroonder); monografieën over Gerrit Benner, Jan Wiegers, Nico Wijnberg.

Th. van Tijn, leraar geschiedenis, is hoofdredacteur van „Socialistisch Perspectief".

INHOUD:

Lucebert: liefde 1

gek ben je niet je wilt te veel maar je doet niets 2

B. Landheer: Visies in Nederland op internationale problemen 4

Th. van Tijn: De Duitse democratie in het licht van de „Spiegel"-affaire 11

Gerard Heederik: De vogel de man 18

Concours 19

Lizzy Sara May: Tijd voor magnetisch vuur 20

Gestalten/gedaanten 21

Je lacht 22

A. H. Wertheim-Gijse Weenink: Zwarte moslims - witte duivels 23

S. Na'aman: Moses Hess en het nieuwe Israël 33

Sonja Prins: Engelse en Amerikaanse pockets in de laatste tien jaar 42

Kort Bestek 53

Schoonhoven, R. M. 56

Aan dit nummer werkten mee 64

ONTVANGEN BOEKEN:

Dr. P. Thoenes: De elite in de verzorgingsstaat. Stenfert Kroese.

Lodewijk van Deyssel: Gedenkschriften, deel 1 en 2. Tjeenk Willink.

Dr. P. Geyl: Geschiedenis van de Nederlandse Stam, V en VI. Wereldbibliotheek.

H. W. J. M. Keuls: Achterwaarts. Meulenhoff.

S. Vestdijk: De held van Temesa. Nijgh & van Ditmar.

Jan Wolkers: Kort Amerikaans. Meulenhoff.

Jaap Koopmans: Doodslaan op donderdag. Meulenhoff.

J. v. d. Woude: Eduard Verkade en het Toneel. Stols.

Dr. A. Perdeck: G. Bernard Shaw. Philip Kruseman's Uitg. Mij.

Jef Last: Meesters der Japanse Vertelkunst. Meulenhoff.

S. Davids: Alleen maar gelovigen. Meulenhoff

Yasunari Kawabata: Sneeuwland. De Tijdstroom.

De Nieuwe Stem

Bijzondere afleveringen die nog leverbaar zijn:

★ GELOOF-ONGELOOF, een discussie over dit onderwerp, waarvan deelnemers: W. F. Wertheim, J. J. Buskes, O. Noordenbos, B. Delfgaauw, J. Kruithof, Leo Apostel en anderen.
128 pag. (2 delen) **f 3,– /Bfr. 50**

★ 12 OP 1 BALCON, waarin besproken worden: Soekarno, Ho Chi-minh, Kassem, Nasser, Tito, Verwoerd. Bourguiba, De Gaulle, Nkrumah, Salazar, Trujillo, Castro.
Een confrontatie met bestuursvormen, die gekenmerkt worden door duidelijk dictatoriale trekken.
Inleiding en samenvatting van Prof. Fr. de Jong Edz.
160 pag. en uitslaande illustratie **f 3,75/Bfr. 60**

★ GARCIA LORCA-NUMMER, geheel gewijd aan de op 19 augustus 1936 vermoorde grote Spaanse dichter, met medewerking van: Prof. Dr. G. J. Geers, Francisco Carrasquer, Hendrik de Vries e.a. Met foto.
48 pag. **f 1,50/Bfr.25**

★ SPANJENUMMER, een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a.: Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.
104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties f 2,80/Bfr. 40

★ KUNSTPOLITIEK NUMMER met medewerking van: Prof. N. A. Donkersloot; Mr. G. J. P. Cammelbeeck; Mr. A. de Roos; J. Kassies; J. Meulenbelt; Ben Groeneveld †; J. B. Bakema; Mr. Fr. M. Th. Klaver; Marcel van Matena; 100 jaar kunstpolitiek „Van neen tot grondwetsartikel".
108 pag. **f 3,– /Bfr. 50**

★ DROOGSTOPPELNUMMER, met medewerking van: W. F. Wertheim, Mevr. A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.
120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties f 3,25/Bfr. 45

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ „NIMO" MONNICKENDAM

Kerkstraat 48-50 - Giro 256907 - Telefoon (02995) 336